

Marcin Zaborski*

**FAŁSZYWA USTAWA, FAŁSZYWE DEKRETY,
FAŁSZYWY SEJM.
RZECZ O POSIEDZENIU KRAJOWEJ RADY
NARODOWEJ W DNIU 15 SIERPNIĄ 1944 R.
– CZĘŚĆ II. DOKUMENTY**

Poniżej publikowany materiał dotyczy posiedzenia Krajowej Rady Narodowej odbytego w dniu 15 sierpnia 1944 r. w Lublinie. Jest to druga część opracowania. Pierwsza, czyli artykuł monograficzny opublikowany został w „Głosie Prawa” 2022 nr 1 (9), poz. 5. W części drugiej znajduje się krytycznie opracowany naukowo dokument źródłowy (protokół z tytułowego posiedzenia).

Zagadnienie tytułowe nie było badane historyczno-prawnie po 1990 r., mimo że dotyczy zagadnień kluczowych dla ustroju Polski w latach 1944-1989. Analiza ww. protokołu unaocznia ogrom naruszeń praworządności, które legły u podstaw tzw. Polski Ludowej (lata 1944-1952) i PRL (1952). Niby-sejm (KRN) zatwierdził 15 sierpnia 1944 r. dekrety, które wydał organ nie tylko nie posiadający uprawnień do ich wydawania, ale nadto nieistniejący prawnie (PKWN).

Pojęcia kluczowe: Krajowa Rada Narodowa, Polski Komitet Wyzwolenia Narodowej, sejm, parlament, praworządność, dekret, ustawa, komunizm, władza ludowa, ustawa o pełnomocnictwach, Polska Ludowa, Polska Rzeczpospolita Ludowa, Polska Lubelska.

*Marcin Zaborski, adwokat, dr, badacz dziejów prawa i ustroju, w tym przede wszystkim adwokatury i sądownictwa w okresie Polski Ludowej; ORCID: 0000-0002-4949-1803

Nota edytorska

Prezentowany poniżej protokół posiedzenia Krajowej Rady Narodowej z 15 sierpnia 1944 r. po raz pierwszy został opublikowany w 1986 r., w X tomie niszowego periodyku Centralnego Archiwum Komitetu Centralnego PZPR o tytule „Archiwum Ruchu Robotniczego”. Dokument ten w ww. wydawnictwie został jednak tylko częściowo opracowany, przede wszystkim zaś opatrzono go zaledwie dwiętnastoma przypisami, mającymi znaczenie tylko formalne. Nie wyjaśniono żadnej z kluczowych wątpliwości nasuwających się w trakcie lektury tego protokołu¹.

Edycja z 1986 r. umknęła jednak uwadze badaczy (tak historyków, jak i historyków prawa, konstytucjonistów oraz politologów). Przyczyną takiego stanu rzeczy był zapewne niski nakład ww. periodyku, nadto rozprzestrzeleniu wiedzy o tej publikacji nie sprzyjał także moment, w którym została wydrukowana – czyli schyłkowy okres PRL.

Oryginał tego protokołu (a w zasadzie jego dwie wersje: odręczna i maszynowa) jest przechowywany w Archiwum Akt Nowych², zaś podstawą niniejszej edycji jest jego skan, wchodzący obecnie do zasobów Biblioteki Sejmowej w Warszawie³.

Przy opracowywaniu prezentowanego poniżej dokumentu usunięto rażące archaizmy językowe, uwspółcześniono oraz poprawiono ortografię i interpunkcję, skorygowano oczywiste omyłki pisarskie i kancelaryjne. Wyróżniki, zawarte w oryginalnym tekście, zaznaczono czcionką pogrubioną. Tą samą czcionką zaznaczono fragmenty zasługujące na wyróżnienie ze względów technicznych. Nadmiarowe akapity zlikwidowano. Nie ingerowano – co do zasady – w specyficzną składnię i frazeologię obecną w dokumencie. Zachowano niekonsekwentny charakter dokumentu, polegający na pomieszaniu cech klasycznego protokołu z cechami klasycznego stenogramu.

Uzupełnienia i rozwinięcia ujęto w nawiasy kwadratowe. Podjęto starania, aby w pełni zidentyfikować osoby wymienione w tekście, przede wszystkim zaś podać ich imiona. Nadto w przypisach podano biogramy osób o których mowa w dokumencie. Nie zidentyfikowano tylko jednej osoby (określonej mianem „Heyman”). W pozostałych przypisach zawarto informacje wyjaśniające, uzupełniające lub prostujące. Skomentowano także niezrozumiałe dziś, lub szczególnie bulwersujące fragmenty.

Skróty rozwinięto. Odstąpiono od rozwijania skrótu „KRN”. Skrót „PKWN” rozwinięto tylko raz. Nie rozwijano skrótów powszechnie stosowanych także współcześnie, np. „gen.” – generał.

Nie odtworzono oryginalnego układu graficznego publikowanego dokumentu.

. Marcin Zaborski

¹ *Sprawozdania z obrad Krajowej Rady Narodowej (styczeń-wrzesień 1944 r.)*, tekst przygotowała i opatrzyła przypisami R. Czarnecka, konsultant A. Kochański, wstęp F. Tych, „Archiwum Ruchu Robotniczego”, t. X, 1986, s. 49-55.

² Por. tamże, s. 47.

³ Biblioteka Sejmowa, zasoby cyfrowe, parlamentaria polskie 1919-2001, 1943-1952, Krajowa Rada Narodowa, stenogramy, 3.

Protokół posiedzenia Krajowej Rady Narodowej w dniu 15 sierpnia 1944 r. w Lublinie

Obecni: Przewodniczący Krajowej Rady Narodowej B[olesław] Bierut⁴.

Przewodniczący P[olskiego] K[omitetu] W[yzwolenia] N[arodowego]⁵ i kierownik resortu spraw zagranicznych – E[dward] B[olesław] Osóbka⁶-Morawski⁷.

Vice-przewodniczący [PKWN] i kierownik resortu rolnictwa i reform rolnych – A[ndrzej] Witos⁸.

Kierownik resortu obrony narodowej [-] gen. broni M[ichał] Rola-Żymierski⁹.

⁴ Bolesław Bierut (1892-1956) – działacz komunistyczny. Od 1918 członek KPP (KPRP), PPR i PZPR. W l. 1944-1948 formalnie bezpartyjny. W l. 1925-1926 oraz 1928-1930 w ZSRR, jako słuchacz kursów kominternowskich. W l. 1933-1938 odbywał w Polsce karę więzienia za działalność na rzecz ZSRR. Po wybuchu II wojny światowej do 1943 w ZSRR. Od 1 stycznia 1944 przewodniczący KRN, a od 31 grudnia 1944 prezydent KRN. Od 5 lutego 1947 prezydent RP. Od 1947 do 1952 przewodniczący Rady Państwa. W l. 1952-1954 prezes rady ministrów. Od 1948 przewodniczący KC PZPR, a od 1954 – I sekretarz KC PZPR. Poseł do KRN i Sejmu Ustawodawczego oraz Sejmu PRL I kadencji. Zmarł w Moskwie. Por.: J. Eisler, *Bolesław Bierut*, [w:] tenże, *Siedmiu uśpianych. Poczet pierwszych sekretarzy KC PZPR*, Warszawa 2014, s. 31-97; P. Lipiński, *Bierut. Kiedy partia była bogiem*, Wołowiec 2017, *passim*; C. Kozłowski, *Namiestnik Stalina*, Warszawa 1993, *passim*; A. Kochański, *Bierut Bolesław*, [w:] *Słownik biograficzny działaczy polskiego ruchu robotniczego*, t. 1, red. F. Tych, Warszawa 1985, s. 220-222.

⁵ W dalszej części protokołu skrót ten nie będzie rozwijany.

⁶ W oryginale błędnie: „Osubka”. Błąd ten wynikał zapewne z faktu, że w ten sposób pisano to nazwisko w drukach ulotnych i wydawnictwach radzieckich drukowanych w języku polskim w ZSRR w lipcu 1944. Zob. M. Hernandez-Paluch, *Niczego nie zaprzepaściliśmy. Skrócony stenogram ze spotkania z pierwszym premierem Edwardem Osóbką-Morawskim*, „Kontakt. Miesięcznik redagowany przez członków i współpracowników NSZZ Solidarność”, Paryż, 1983, nr 9 (wrzesień), s. 52.

⁷ Edward Bolesław Osóbka-Morawski, właśc. Edward Bolesław Osóbka, ps. „Morawski” (1909-1997) – działacz spółdzielczy, socjalistyczny i komunistyczny. Do 1939 podejmował próby studiowania prawa. Związany z PPS, od 1936 pracował w Warszawskiej Spółdzielni Mieszkaniowej. Od października do grudnia 1939 przebywał w radzieckiej strefie okupacyjnej, gdzie odbywał za zgodą władz radzieckich podróże po terenach tzw. Zachodniej Białorusi i Zachodniej Ukrainy. Od 1940 współorganizował konspiracyjną organizację o nazwie Polscy Socjaliści (potem: Robotnicza Partia Polskich Socjalistów), która była w opozycji do wywodzącej się z niepodległościowego nurtu PPS organizacji WRN. W 1943 dokonał w niej proradzieckiego przewrotu, dublując jej organy i wydając konspiracyjne pisma – „fałszywki”. W trakcie okupacji niemieckiej nawiązał ścisłą współpracę z PPR i wykonywał na jej zlecenie działania rozbijackie w łonie ruchu socjalistycznego, za co usunięto go z „prawdziwej” RPPS. Od 1 stycznia 1944 zastępca przewodniczącego (potem prezydenta) KRN. Od 21 lipca 1944 przewodniczący PKWN (potem także kierownik resortu rolnictwa i reform rolnych oraz resortu spraw zagranicznych). Następnie do 5 lutego 1947 premier. Od 6 lutego 1947 do 20 stycznia 1949 minister administracji publicznej. Następnie, do 1968, pełnił funkcję dyrektora Centralnego Zarządu Uzdrawisk. Był też posłem do Sejmu Ustawodawczego. Por.: Biuletyn Informacji Publicznej IPN (internet); Biblioteka Sejmowa, rekord w katalogu bibliotecznym; E. Osóbka-Morawski, *Trudna droga. Od Piłsudskiego do Stalina. Fragmenty wspomnień*, Warszawa 1992, *passim*; P. Gontarczyk, *Polska Partia Robotnicza. Droga do władzy 1941-1944*, Warszawa 2003, s. 313, 314, 318-321, 385, 388, 391, 392, 402.

⁸ Andrzej Witos (1879-1973) – działacz ruchu ludowego, brat Wincentego Witosa. Ze względu na to, że w obiegu naukowym nie funkcjonuje biogram Andrzeja Witosa, uwzględniający wszystkie istotne elementy (w szczególności zaś dotyczące jego pobytu w ZSRR), konieczne jest przedstawienie takiego biogramu poniżej w pracy niniejszej. Ze względu na dużą obszerność tego biogramu, umieszczam go na końcu nin. opracowania jako aneks.

⁹ Michał Żymierski (1890-1989) – żołnierz zawodowy, działacz komunistyczny, agent służb radzieckich. Właśc. nazwisko: Łyżwiński. Po skazaniu jego brata za zabójstwo na tle rabunkowym

Zastępca kierownika resortu obrony narodowej [-] gen. dyw. [Zygmunt] Berling¹⁰.

Kierownik resortu administracji publicznej – [Stanisław]¹¹ Kotek -Agroszewski¹².

Kierownik resortu gospodarki narodowej i finansów [-] J[an] S[tefan] Haneman¹³.

w 1913 zmienił nazwisko na „Żymirski”. Na skutek prośby rodziny Żymirskich, aby nie używał ich rodowego nazwiska, w 1919 zmienił nazwisko na „Żymierski”. Od lat młodości związany z polskimi organizacjami paramilitarnymi i militarnymi. Następnie w WP jako oficer oraz generał. W I. 1921-1923 odbył studia w Wyższej Szkole Wojennej w Paryżu. W 1927 został skazany na 5 lat więzienia za niegospodarność i przyjmowanie korzyści majątkowych w okresie, gdy był zastępcą szefa administracji armii. Został także zdegradowany. W więzieniu, za pośrednictwem więźniów skazanych za działalność przeciwko Państwu Polskiemu, nawiązał kontakt z nielegalnym ruchem komunistycznym. Po wyjściu z więzienia, w 1931 wstąpił do KPP, a w 1932 nawiązał współpracę z wywiadem radzieckim. Prowadził ją do 1937 oraz w I. 1942-1945. W 1942 nawiązał kontakt z PPR. Został członkiem sztabu GL oraz komendantem AL pod ps. „Rola”. Wziął udział w zebraniu z 31 grudnia 1943 na 1 stycznia 1944, podczas którego formalnie powstała KRN. W czerwcu-lipcu 1944 wszedł w skład tzw. drugiej delegacji KRN do Moskwy. W PKWN pełnił funkcję kierownika resortu obrony. Pełnił też funkcję naczelnego dowódcy WP. 3 maja 1945 KRN awansowała go do stopnia marszałka Polski. Do 6 listopada 1949 był ministrem obrony narodowej. Od 8 listopada 1949 do 20 listopada 1952 r. pełnił funkcję członka Rady Państwa. Od marca 1953 do sierpnia 1955 przebywał w areszcie, w związku z wewnętrzną walką w aparacie władzy PRL. W 1956 został przewodniczącym rady nadzorczej Banku Handlowego SA oraz wiceprezesem NBP. Od lipca 1981 był członkiem KC PZPR. (J. Pałka, J. Poksiński, *Michał Żymierski 1890-1989*, Warszawa 2015, *passim*).

¹⁰ Zygmunt Berling (1896-1980) – oficer i generał WP i LWP, prawnik, polityk komunistyczny. Od 1914 w Legionach Polskich, od 1918 w WP jako oficer. W 1921 uzyskał absolutorium na Wydziale Prawa UJ. W 1930 awansowany do stopnia ppłk. w korpusie oficerów piechoty. Od 31 lipca 1939 z niejasnych przyczyn w stanie spoczynku. W kampanii wrześniowej udziału nie brał, 4 października 1939 został aresztowany przez NKWD w Wilnie. Więziony w Starobielsku uniknął śmierci wskutek podjęcia współpracy z NKWD. W listopadzie 1940 przyjął obywatelstwo ZSRR. Po zawarciu układu Majski-Sikorski wstąpił do formowanej w ZSRR Armii Polskiej w ZSRR gen. Władysława Andersa. Z Armii tej zdezerterował, za co został skazany zaocznie na karę śmierci i zdegradowany. Od maja 1943 organizował tzw. Polskie Siły Zbrojne w ZSRR podległe Stalinowi, który awansował go do stopnia gen. bryg. Działal w ZG ZPP. Jesienią 1944 w wyniku wewnętrznego konfliktu w aparacie komunistycznym odwołany ze stanowisk w wojsku i wysłany do Moskwy. Do Polski powrócił 10 lutego 1947. Następnie z przerwami kierował Akademią Sztabu Generalnego. Od 1953 w stanie spoczynku. Potem był podsekretarzem stanu w ministerstwie państwowych gospodarstw rolnych oraz w ministerstwie rolnictwa. W dniu 22 lipca 1944 awansowano go do stopnia gen. dywizji, a w 7 października 1963 – do stopnia gen. broni. Por.: S. Jaczyński, *Zygmunt Berling. Między sławą a potępieniem*, Warszawa 1993, *passim*.

¹¹ W oryginale błędny skrót imienia: „I”.

¹² Stanisław Kotek-Agroszewski (1905-1985) – właśc.: Stanisław Kotek, ps. „Aleksandrowicz” i „Agroszewski” ekonomista, absolwent Wolnej Wszechnicy Polskiej (1938) oraz Wyższej Szkoły Gospodarstwa Wiejskiego (1948), mało znany działacz chłopski i oświatowy. W okresie okupacji niemieckiej działał w konspiracji Stronnictwa Ludowego „Roch” i w Batalionach Chłopskich. W 1944 r. poparł grupę rozbijającą w ruchu ludowym, która pod kierownictwem PPR utworzyła fasadowe Stronnictwo Ludowe „Wola Ludu”. Kierownikiem resortu w PKWN był tylko do 20 listopada 1944, usunięto go na skutek nagłej zmiany w praktycznym realizowaniu tzw. reformy rolnej, zapoczątkowanej przez PPR na polecenie Stalina jesienią 1944 r. Do początków 1945 przebywał w Lublinie w faktycznym areszcie domowym. Pozostał jednak posłem do KRN do końca jej istnienia, a następnie był posłem do Sejmu Ustawodawczego. W I. 1954-1956 naczelnik wydziału w Ministerstwie Rolnictwa. Działal także w ZSL. Por.: W. Gomułka, *Pamiętniki*, red. A. Werblan, t. II, Warszawa 1994, s. 472; A. Korzycki, *Ciężkie lata. Wspomnienia*, Warszawa 1978, s. 120-121; *Kotek-Agroszewski Stanisław*, [w:] *Słownik biograficzny działaczy ruchu ludowego*, Warszawa 1989, s. 197.

¹³ Jan Stefan Haneman (1890-1957), działacz socjalistyczny i komunistyczny, działacz ruchu wolnościelińskiego. Absolwent Wyższej Szkoły Handlowej w Lipsku. Po studiach pracował w banko-

Kierownik resortu bezpieczeństwa publicznego [–] [Stanisław]¹⁴ Radkiewicz¹⁵.

wości i magistracie łódzkim. Należał do PPS-Lewica. Zagrożony osadzeniem w obozie internowania w Dąbiu uciekł do Gdańska, gdzie działał w strukturach Niezależnej Socjalistycznej Partii Niemiec (UPSD). W 1922 r. powrócił do Łodzi, gdzie współorganizował Partię Niezależnych Socjalistów (od 1924: Niezależna Socjalistyczna Partia Pracy), w ramach której prowadził agitację komunistyczną. Był także aktywnym we władzach Stowarzyszenia Wolnomysłścieli Polskich. W 1928 r. dokonał wraz z Bolesławem Drobnierem rozłamu w NSPP i wstąpił do PPS, gdzie funkcjonował w jej lewym skrzydle. W marcu 1944 r., w niejasnym charakterze, był członkiem tzw. I delegacji KRN do Moskwy. Jak wyjaśniał Władysław Gomułka, jego wyjazd wymusił Edward Osóbka-Morawski argumentując, że wobec żydowskiego pochodzenia Jan Stefan Haneman jest szczególnie narażony na represje ze strony niemieckiej. Jego wyjazd do Moskwy – jak z naciskiem podkreślał Władysław Gomułka – miał w istocie charakter prywatny, nie był on bowiem wtedy członkiem KRN, zaś przedstawiciele RPPS w ogóle o nim nie wspominali. Rzeczywisty charakter wyjazdu Jana Stefana Hanemana miał zataić w Moskwie inny jej członek – Marian Spychalski, rzekomo ze względu na to, że cała delegacja w toku podróży doznała wspólnie wielu ciężkich przeżyć. W konsekwencji Jan Stefan Haneman był w Moskwie przedstawiany jako pełnoprawny delegat KRN. Ten fragment jego życiorysu jawi się jako nader zagadkowy. O ile relacja Władysława Gomułki jest wiarygodna w tej części, w której stwierdza on, że Jan Stefan Haneman nie był członkiem KRN od stycznia 1944, o tyle wykluczone jest, aby osoba wysłana w delegacji do Moskwy mogła być całkowicie przypadkowa. Jego działalność polityczna od wczesnej młodości wskazuje raczej na to, że mógł być związany wprost ze służbami radzieckimi. Podkreślić należy, że relacji Władysława Gomułki oficjalnie zaprzeczył Marian Spychalski, odpowiadając mu na łamach „Archiwum Ruchu Robotniczego” (gmatwając jednocześnie tę kwestię). Kierownikiem Resortu Gospodarki Narodowej i Finansów Jan Stefan Haneman był do 11 grudnia 1944, zaś z tym dniem został kierownikiem nowoutworzonego resortu skarbu PKWN. Nie wszedł w skład Rządu Tymczasowego funkcjonującego od 1 stycznia 1945. W okresie styczeń-luty 1945 pełnił funkcję pełnomocnika tego rządu na Łódź i województwo łódzkie. Od początku 1945 r. do września 1946 r. był naczelnym dyrektorem NBP. Od II połowy 1944 działał we władzach „fałszywej” PPS. Jesienią 1946 został oskarżony o nadużycia finansowe (wedle różnych wersji postępowanie wobec niemu umorzono w 1948, albo też zrehabilitowano go w 1956). W konsekwencji usunięto go z „fałszywej” PPS, a następnie odwołano ze składu KRN (podczas posiedzenia z 20 września 1946, w trakcie XI sesji KRN; przeciwko odwołaniu go nie głosował nikt). Od 1947 zajmował kierownicze stanowiska w Dolnośląskim Zjednoczeniu Przemysłu Cukrowniczego w Świdnicy. W 1956 zezwolono mu na wstąpienie do PZPR, w tym samym roku otrzymał rentę dla zasłużonych. Nadmienić należy, że za okres jego działalności w PKWN Leon Chajin wspominał go jako postać raczej kabaretową, sprawcę śmiesznego, choć groźnego wypadku drogowego (wjechał terenowym willusem do kawiarni przez okno), czy też osobę, która zamierzała puścić w obieg wadliwie wydrukowane nowe banknoty. Zob.: W. Gomułka, *List do redakcji „Archiwum Ruchu Robotniczego” w sprawie „Protokołu pierwszego posiedzenia Krajowej Rady Narodowej” i „Dyskusji w PPR w sprawie zjednoczenia sił demokratycznych (notatki protokolarne z posiedzeń KC PPR maj-czerwiec 1944 r.)*, „Archiwum Ruchu Robotniczego”. T. IV, red. F. Tych, Warszawa 1977, s. 245-246; M. Spychalski, *Do Redakcji „Archiwum Ruchu Robotniczego”*, „Archiwum Ruchu Robotniczego”, t. VI, Warszawa 1981, s. 298; L. Chajin, *Kiedy Lublin był Warszawą*, Lublin 1964, s. 13, 31-34; *Sprawozdanie stenograficzne z posiedzeń Krajowej Rady Narodowej w dn. 20, 21, 22 i 23 września 1946 r.*, Warszawa 1946, ł. 19 i 22; T. Mołdawa, *Ludzie władzy 1944-1991*, Warszawa 1991, s. 92-93, 185, 207, 245, 359-360; Por. też panegiryczny biogram: S. Iwińska, *Haneman Jan Stefan*, [w:] *Słownik biograficzny działaczy polskiego ruchu robotniczego*, t. 2, Warszawa 1987, s. 471-472.

¹⁴ W oryginale błędny skrót imienia: „J”

¹⁵ Stanisław Radkiewicz (1903-1987) – działacz komunistyczny. Od 1919 działał w polskich i radzieckich strukturach komunistycznych. Nielegalnie przebywał w ZSRR, gdzie przechodził kursy w kominternowskich „uniwersytetach”. W 1928 skazany na 4 lata więzienia za działalność antypaństwową. Potem wielokrotnie zatrzymywany przez policję pod zarzutami prowadzenia działalności na rzecz ZSRR. W 1938 był tzw. likwidatorem struktur rozwiązanej przez Stalina KPP. Po 1 września 1939 przeszedł się do ZSRR. Posiadał obywatelstwo ZSRR i był członkiem WKP(b). W l. 1940-1942 lejtnant w Armii Czerwonej, od 15 sierpnia 1943 w tzw. Polskich Siłach Zbrojnych w ZSRR, jako zastępcę dowódcy pułku ds. polityczno-wychowawczych. W 1944 wszedł w skład Centralnego Biura Komunistów Polskich przy KC WKP(b) oraz ZG ZPP. Został też członkiem PPR. Był członkiem KC PPR i KC PZPR, posłem do KRN, Sejmu Ustawodawczego oraz Sejmu PRL I kadencji. W PKWN kierownik

Kierownik resortu komunikacji, poczt i telegrafu – inż. J[an] M[i-
chał] Grubecki¹⁶.

Kierownik resortu odszkodowań wojennych – dr E[mil] Sommer-
stein¹⁷.

Kierownik resortu oświaty – dr [Stanisław]¹⁸ Skrzyszewski¹⁹.

Kierownik resortu kultury i sztuki – W[incenty] Rzymowski²⁰.

resortu bezpieczeństwa publicznego, a od 1945 minister bezpieczeństwa publicznego. Odwołany ze stanowiska 9 grudnia 1954, potem powołany na stanowisko ministra Państwowych Gospodarstw Rolnych. W l. 1956-1957 sekretarz ambasady PRL w Chinach, następnie do emerytury w 1968 dyrektor departamentu i dyrektor generalny w urzędzie rezerw państwowych. W strukturach MBP ostatnio w stopniu generała dywizji. Por.: Biuletyn Informacji Publicznej IPN (internet); Biblioteka Sejmowa, rekord w katalogu bibliotecznym;

¹⁶ Jan Michał Grubecki (1904-1987) – inżynier, specjalista budowy dróg i mostów, absolwent Politechniki Lwowskiej. Od 1943 działacz Związku Patriotów Polskich, w 1944 delegowany do faszadowej pseudo-ludowej partii konspiracyjnej, założonej w rzeczywistości przez PPR – Stronnictwem Ludowym „Wola Ludu”. Kierownikiem resortu PKWN był tylko do 4 listopada 1944. Od września 1944 do 1949 dyrektor Biura Kontroli przy Prezydium KRN oraz Rady Państwa. Poseł Sejmu Ustawodawczego. Działal w ZSL. Był też profesorem Politechniki Warszawskiej, jako kierownik Katedry Dróg Żelaznych na Wydziale Komunikacji. Por.: *Grubecki Jan Michał*, [w:] *Słownik biograficzny działaczy ruchu ludowego*, s. 131.

W oryginale błędny skrót imienia: „J”

¹⁷ Emil Sommerstein (1883-1957) – prawnik, adwokat, polityk syjonistyczny. Ukończył studia prawnicze w Lwowie w 1905, studiował także nauki polityczne i filozofię. Od lat młodości działał w ruchu syjonistycznym. W 1913 wpisany na listę adwokatów Izby Adwokackiej we Lwowie. Prowadził praktykę adwokacką oraz działał politycznie. Podczas I wojny światowej oficer w armii austro-węgierskiej. W l. 1925-1932 był wiceprezydentem Izby Adwokackiej we Lwowie, a w l. 1932-1937 członkiem NRA. Natomiast w l. 1922-1927 i 1930-1937 piastował mandat posła na Sejm RP z ramienia wyborczych bloków narodowo-żydowskich. Pod koniec września 1939 został aresztowany przez władze radzieckie i osadzono go w łagrze. Dopiero w 1944 zwolniono go i skierowano do pracy w ZG ZPP w Moskwie, który delegował go 25 lipca 1944 do KRN. Wszedł do ścisłego składu PKWN jako kierownik resortu odszkodowań wojennych. Nadto kierował powstałym 4 listopada 1944 Tymczasowym Centralnym Komitetem Żydów Polskich, przekształconym następnie w Centralny Komitet Żydów Polskich. W kwietniu 1946 wyjechał do USA. Tam pozostał i zmarł, a jego ciało pochowano w Tel-Awiwie. Por.: M. Wańkowicz, *Sommerstein Emil, Słownik biograficzny adwokatów polskich*, t. III, red. A. Redzik, Warszawa 2018, s. 499-500; A. Grabski, *Działalność komunistów wśród Żydów w Polsce (1944-1949)*, Warszawa 2004, s. 28, 58, 59, 62, 64, 65, 72, 86, 106, 107, 114, 120, 123, 137, 171, 198.

¹⁸ W oryginale błędny skrót imienia: „I”

¹⁹ Stanisław Skrzyszewski (1901-1978) – działacz komunistyczny, nauczyciel. Od 1921 działacz ruchu komunistycznego. Członek m.in. KPP. Absolwent wydziału filozofii UJ (1925). Naukę kontynuował przez rok na Sorbonie. Po wybuchu wojny przebywał na terenie okupacji radzieckiej. Wykładał w instytutach pedagogicznych, a po ataku Niemiec na ZSRR pracował w szkole w Uzbekistanie. Od 1943 zasiadał w ZG ZPP. W l. 1944-1945 pełnił funkcję kierownika resortu oświaty PKWN oraz ministra oświaty w tzw. Rządzie Tymczasowym. W l. 1945-1947 ambasador RP we Francji, następnie minister oświaty (1947-1950), wiceminister spraw zagranicznych (1950-1951) oraz minister spraw zagranicznych (1951-1956). Następnie sekretarz Rady Państwa PRL (1956-1957). W l. 1957-1969 szef Kancelarii Sejmu PRL. Był członkiem PPR i PZPR (w tym jako członek komitetów centralnych) oraz posłem do KRN i Sejmu PRL I kadencji. Na jego grobie widnieje napis: „Stanisław Skrzyszewski, komunista, pedagog”. Por.: W. J. Chmielewski, *Stanisław Skrzyszewski wobec ludzi nauki w świetle własnych notatek listów i pism (1944-1950)*, Warszawa 2014, *passim*; T. Mołdawa, *Ludzie władzy 1944-1991*, Warszawa 1991, s. 422; Biblioteka Sejmowa, rekord w katalogu bibliotecznym; Biuletyn Informacji Publicznej IPN (internet).

²⁰ Wincenty Rzymowski (1883-1950) – prawnik, publicysta, dziennikarz, literat, działacz ruchu wolnościelskiego, tzw. ruchu demokratycznego oraz komunistycznego. W 1907 ukończył w Odessie studia prawnicze, rozpoczęte w 1902 w Warszawie. Następnie do 1912 odbywał praktykę przy Sądzie Okręgowym w Warszawie i podjął praktykę adwokacką. Wkrótce jednak poświęcił się działalności publicystycznej. Prezentował poglądy tzw. lewicy piłsudczykowskiej, był krytyczny wobec OZN.

Członkowie Krajowej Rady Narodowej:
gen. A[leksander] Zawadzki²¹,
[Jakub] Berman²²,
[Hilary] Minc²³,

Obsesyjnie atakował prawicę polityczną i Kościół Katolicki. Głosił poglądy ateistyczne, był czynny w tzw. ruchu wolnomyślicielskim. W 1936 dopuścił się plagiatów prac, których autorami byli brytyjski filozof Bertrand Russel (*Pochwała próżniactwa*) oraz francuski pisarz Jean Prévost. W konsekwencji w 1937 musiał ustąpić ze składu Polskiej Akademii Literatury, w której zasiadał od 1933 jako zasłużony dla sanacji publicysta. Od 1937 działał w tzw. klubach demokratycznych, a następnie w Stronnictwie Demokratycznym. W II połowie lat trzydziestych XX w. jego poglądy ewoluowały w kierunku radykalnie lewicowym, a nawet komunistycznym. Podczas II wojny światowej przebywał w ZSRR, przed wszystkim w Kizemnieku. W maju 1944 rozpoczął działalność w ZPP. Brał udział w przygotowaniach do powołania do życia PKWN oraz w redagowaniu ostatecznej wersji Manifestu PKWN. Od 2 sierpnia 1944 formalnie pełnił funkcję przedstawiciela PKWN przy rządzie radzieckim. W PKWN był kierownikiem resortu kultury i sztuki, potem zaś ministrem kultury i sztuki, a od maja 1945 do 5 lutego 1947 ministrem spraw zagranicznych. W kolejnym rządzie komunistycznym, kierowanym już przez Józefa Cyrankiewicza, sprawował – do śmierci – funkcję ministra bez teki. Do składu KRN został delegowany przez ZG ZPP 25 lipca 1944, organizował nadto z ramienia PPR nowe, „fałszywe” Stronnictwo Demokratyczne, którego został prezesem. Był też posłem do Sejmu Ustawodawczego. Por.: L. Chmielewska, *Wincenty Rzymowski (1883-1950). Biografia publicysty i polityka*, Toruń 2007, *passim*.

²¹ Aleksander Zawadzki (1899-1964) – działacz komunistyczny. W 1921 związał się z ruchem komunistycznym, od 1923 był tzw. zawodowym rewolucjonistą. Parokrotnie nielegalnie przebywał na „szkoleniach” w ZSRR. W l. 1925-1932 przebywał w więzieniach ze względu na skazanie go za współudział w zabójstwie agenta policji. Po wyjściu z więzienia został kierownikiem Centralnego Wydziału Wojskowego KPP, zajmującego się szpiegostwem na rzecz ZSRR w strukturach WP. W 1938 został prawomocnie skazany na 15 lat więzienia za działalność antypaństwową. W 1940 przyjął obywatelstwo ZSRR. W 1942 służył w Armii Czerwonej. Od 1943 w tzw. Polskich Siłach Zbrojnych w ZSRR, podlegających Stalinowi. W ciągu kilkunastu miesięcy awansowano go ze stopnia st. sierżanta do stopnia generała. Został zastępcą dowódcy korpusu ds. polityczno-wychowawczych. W styczniu 1944 został nadto sekretarzem (tj. przewodniczącym) działającego w ZSRR Centralnego Biura Komunistów Polskich przy KC WKP(b). Został też szefem tzw. Polskiego Sztabu Partyzanckiego. Wchodził nadto w skład ZG ZPP. W II połowie 1944 mianowany zastępcą naczelnego dowódcy WP oraz członkiem KC PPR. Był posłem do KRN, Sejmu Ustawodawczego oraz Sejmu PRL (do śmierci). Wchodził w skład KC PZPR. W l. 1945-1948 pełnił funkcję wojewody śląskiego. Następnie został przewodniczącym Centralnej Rady Związków Zawodowych oraz Ogólnopolskiego Komitetu Frontu Narodowego. W l. 1949-1952 był wicepremierem, zaś w l. 1952-1964 przewodniczącym Rady Państwa. Por.: J. Mokrosz, *Aleksander Zawadzki - działacz komunistyczny i wojewoda śląski (1945-1948)*, Katowice-Warszawa 2017, *passim*; Biblioteka Sejmowa, rekord w katalogu bibliotecznym.

²² Jakub Berman (1901-1984) – prawnik i działacz komunistyczny. W 1925 ukończył studia prawnicze na UW, nie odbył jedna żadnej aplikacji. Na przełomie lat 1923/1924 związał się z Komunistycznym Związkiem Młodzieży, a w 1928 wstąpił do KPP. Od września 1939 przebywał pod okupacją radziecką i w ZSRR. Przyjął obywatelstwo radzieckie. Pracował w prasie radzieckiej oraz w radzieckiej polskojęzycznej rozgłośni radiowej. Poza tym był wykładowcą w Międzynarodowej Szkole Leninowskiej Kominternu w Krusznarenkowie, w której przygotowywano dowódcy WP oraz komunistyczne dla państw Europy zachodniej i środkowej. W 1943 działał w ZPP oraz brał udział w przygotowywaniu tzw. Polskiego Komitetu Narodowego. Natomiast w styczniu 1944 wszedł w skład tajnego Centralnego Biura Komunistów Polskich przy KC WKP_(b). W lipcu 1944 brał czynny udział w przygotowywaniu powstania PKWN. Był posłem do KRN, Sejmu Ustawodawczego i sejmu PRL I kadencji. Przez wiele lat był uważany za tzw. szarą eminencję w strukturach władzy komunistycznej w Polsce. Wchodził w skład triumwiratu Bierut – Berman – Minc, posiadającego pełną władzę w Polsce. Od sierpnia 1944 wchodził w skład KC PPR, a następnie KC PZPR. Piastował drugoplanowe stanowiska, m.in. podsekretarza stanu, jednak w l. 1954-1956 był wicepremierem. Usunięto go z zajmowanych stanowisk i z PZPR w 1957, na fali tzw. odwilży 1956. Por. A. Sobór-Świdarska, *Jakub Berman. Biografia komunisty*, Warszawa 2009, *passim*.

²³ Hilary Minc (1905-1974) – ekonomista, działacz komunistyczny. Od 1921 w KPRP i KPP. Zagrożony aresztowaniem wyjechał do Francji w 1924, gdzie do 1928 studiował ekonomię. Nadto prowadził

[Karol] Świerczewski²⁴,
[Edward] Ochab²⁵,
[Stefan] Matuszewski²⁶,

tam nielegalną działalność komunistyczną, za co został wydalony. Wyjechał wtedy do ZSRR. Po powrocie pracował w GUS, ministerstwie skarbu oraz Magistracie m.st. Warszawy. We wrześniu 1939 przedostał się do radzieckiej strefy okupacyjnej, do Lwowa. Od grudnia tr. przebywał w Samarkandzie, gdzie w tamtejszym Instytucie Gospodarki Narodowej wykładał ekonomię i historię WKP^(b). Od końca 1942 pracował w redakcji radzieckiej rozgłośni polskojęzycznej w Saratowie i Moskwie. W 1943 wszedł do Komitetu Organizacyjnego ZPP. Pracował w redakcjach polskojęzycznych pism wydawanych w ZSRR: „Nowe Widnokrepi” i „Wolna Polska”. Od maja 1943 współtworzył tzw. Polskie Siły Zbrojne w ZSRR, został szefem wydziału kulturalno-oświatowego w stopniu mjr., zaś od sierpnia tr. przeniesiono go do prokuratury PSZ. Od stycznia 1944 był szefem wydziału polityczno-wychowawczego 2 dywizji, nadto został jednym z dwóch „pełnomocników” Centralnego Biura Komunistów Polskich przy KC WKP(b). Brał udział w tworzeniu PKWN w lipcu 1944 w Moskwie. Od sierpnia 1944 był członkiem KC PPR, wszedł także do KRN. W PKWN objął funkcję kierownika Biura Ekonomicznego przy Prezydium PKWN, a od 1 grudnia 1944 został kierownikiem resortu przemysłu. Następnie był ministrem przemysłu do 1949. W dalszej kolejności został członkiem KC PZPR oraz stanął na czele Państwowej Komisji Planowania Gospodarczego (do 19 marca 1954). 20 kwietnia 1949 został wicepremierem rządu. Z funkcji partyjnych i państwowych zrezygnował 9 października 1956. Poza tym był posłem do Sejmu Ustawodawczego i sejmu PRL I kadencji. Por. A. Kochański, *Minc Hilary*, [w:] „Internetowy Polski Słownik Biograficzny” (tamże odwołanie do biogramu opublikowanego pierwotnie w „Polskim Słowniku Biograficznym”, t. XXI z 1976 r.).

²⁴ Karol Świerczewski (1897-1947) – oficer i generał radziecki, generał LWP, działacz komunistyczny. Od 1915 przebywał w Rosji carskiej. Od 1917 czynny w ruchu bolszewickim, m.in. w Armii Czerwonej. W trakcie międzywojnia polsko-bolszewickiej walczył po stronie bolszewików. Do 1927 kończył różne radzieckie szkoły wojskowe, a od 1928 został oficerem wywiadu wojskowego. W 1936 wysłany przez władze radzieckie do udziału w wojnie w Hiszpanii. Odwołany w 1938, dwa lata później awansowany do stopnia gen.-mjr. W 1941 nieudolnie dowodził dywizją, która została całkowicie rozbita przez wojsko niemieckie, a w konsekwencji skierowano go do szkolenia rezerwy Armii Czerwonej. W sierpniu 1943 współtworzył tzw. Polskie Siły Zbrojne w ZSRR. Od stycznia 1944 wchodził w skład tajnego Centralnego Biura Komunistów Polskich przy WKP^(b). Został zastępcą d-cy tzw. 1 Armii Polskiej w ZSRR, a jesienią 1944 organizował 2 armię, której objął dowództwo. W trakcie operacji łuzickiej w 1945 na skutek jego elementarnych błędów dowodzona przez niego armia została całkowicie rozbita, ponosząc ogromne straty. Mimo tego otrzymał awans do stopnia gen. broni. Od lutego 1946 r. pełnił urząd II wiceministra obrony narodowej. Nadto był posłem do KRN oraz przez kilka dni – do Sejmu Ustawodawczego. Zginął w zasadzce zorganizowanej przez oddział UPA. Por.: K. Potaczała, *Świerczewski. Śmierć i kult bożyszcza komunizmu*, Warszawa 2021, s. 38-51; Biblioteka Sejmowa, rekord w katalogu bibliotecznym.

²⁵ Edward Ochab (1906-1989) – działacz komunistyczny. Ukończył średnią szkołę handlową i kurs spółdzielczy przy Wydziale Rolnym UJ. Co najmniej od 1929 należał do KPP, za co był wielokrotnie aresztowany i skazywany (ostatni raz na 10 lat więzienia w 1938). Po wybuchu II wojny światowej przedostał się na teren okupacji radzieckiej, w l. 1941-1942 służył jako ochotnik w Armii Czerwonej. Od połowy 1943 działał we władzach ZPP. Równocześnie został oficerem polityczno-wychowawczym w tzw. Polskich Siłach Zbrojnych w ZSRR, gdzie już w połowie 1944 miał stopień ppłk. Od września 1944 był zastępcą d-cy polityczno-wychowawczych 1 Armii, a w listopadzie przeszedł do pracy w PKWN, gdzie został zastępcą kierownika resortu administracji publicznej. Do czerwca 1945 pełnił w Rządzie Tymczasowym funkcję wiceministra i ministra administracji publicznej, a następnie przeszedł do pracy w PPR, jako członek KC i sekretarz KW PPR w Katowicach oraz jako członek KC PZPR. W dniu 1 kwietnia 1948 otrzymał awans generalski i powierzone mu stanowisko I wiceministra ON. W 1950 został szefem Głównego Zarządu Politycznego WP, w czerwcu tr. przeniesiono go do rezerwy. Do 1952 był przewodniczącym ZG TPPR. W 1956 przez siedem miesięcy był I sekretarzem KC PZPR. W l. 1957-1957 był ministrem rolnictwa, a w l. 1964-1968 przewodniczącym Rady Państwa. W 1968 ustąpił ze wszystkich stanowisk. Por.: J. Eisler, *Edward Ochab*, [w:] tenże, *Siedmiu wspaniałych. Poczet pierwszych sekretarzy KC PZPR*, Warszawa 2014, s. 101-165.

²⁶ Stefan Matuszewski (1905-1985) – działacz socjalistyczny i komunistyczny, teolog, filozof. Absolwent Wydziału Teologii Katolickiej UW, do 1937 kapłan katolicki. Następnie wystąpił ze stanu duchownego i rozpoczął działalność w PPS. Po wybuchu II wojny św. w ZSRR, do 1943 wykła-

[Kazimierz] Hardy-Sidor²⁷,
[Anna] Gadzialanka²⁸,
dr [Jerzy] Morzycki²⁹,
Heyman³⁰,
[Marian] Spychalski³¹,

dowca greki i łaciny w Instytucie Medycznym w Donbasie, od 1943 w tzw. Polskich Siłach Zbrojnych w ZSRR jako oficer polityczno-wychowawczy. Od II poł. 1944 członek władz „fałszywej” PPS. W PKWN pełnił funkcję zastępcy kierownika resortu informacji i propagandy, następnie w Rządzie Tymczasowym funkcję ministra informacji i propagandy. Był posłem do KRN i posłem do Sejmu PRL I kadencji (1952-1956). Od 1948 r. we władzach PZPR, m.in. jako sekretarz Komitetu Wojewódzkiego w Warszawie i członek KC. W l. 1952-1957 członek Rady Państwa. Od 1959 pracownik nauko-wo-dydaktyczny UW w Instytucie Filozofii. Por: Biblioteka Sejmowa, rekord w katalogu bibliotecznym; Biuletyn Informacji Publicznej IPN (internet).

²⁷ Kazimierz Sidor (1915-1981) – prawnik, działacz komunistyczny, oficer LWP. Używał ps. „Hardy”. Od 1936 działacz ZMW „Wici”. W okresie II wojny światowej działał w różnych strukturach ruchu ludowego, w 1942 wstąpił do PPR GL, gdzie w ciągu kilku miesięcy uzyskał trzy awanse oficerskie (na pocz. 1944 do stopnia mjr.). W lutym 1944 został przewodniczącym fasadowej i *de facto* fikcyjnej Wojewódzkiej Rady Narodowej w Lubinie. W dniu 16 marca 1944 wyruszył do Moskwy, w składzie tzw. pierwszej delegacji KRN. Pourócił jako płk 29 lipca 1944 i ponownie objął przewodniczenie lubelskiej WRN (od Jana Manugiewiczza), a następnie pełnił obowiązki wojewody lubelskiego do stycznia 1945. Potem przeszedł do służby dyplomatycznej – do 1948. W tym samym roku ukończył studia prawnicze na KUL oraz został członkiem PZPR. Potem do 1956 piastował kilka różnych stanowisk, m.in. sędziego NSW od lipca do listopada 1950. W 1956 przeniesiono go do służby dyplomatycznej, do 1977 r. był posłem w Iranie, Afganistanie i Jemenie oraz ambasadorem w Egipcie, Jemenie, Libii, we Włoszech i na Malcie. Uchodził za stronnika Mieczysława Moczała. Udzielał się także jako literat, był autorem propagandowych, politycznych książek i pseudopartyzanckich wspomnień. Por: A. Kochański, *Sidor Kazimierz*, [w:] „Internetowy Polski Słownik Biograficzny” (tamże odwołanie do biogramu opublikowanego w „Polskim Słowniku Biograficznym”, t. XXXVI z 1995-1996).

²⁸ Anna Gadzialanka, ułaśc.: Anna Bojar z domu Gadzała (1907-1995) – nauczycielka, działaczka ruchu ludowego. Podczas okupacji niemieckiej współpracowała z PPR, była członkiem fasadowej Wojewódzkiej Rady Narodowej w Lublinie i członkiem jej prezydium. W 1945 wstąpiła do PSL Stanisława Mikołajczyka i była członkiem klubu PSL w KRN. W l. siedemdziesiątych XX w. wchodziła w skład Klubu Seniorów Ruchu Ludowego w strukturze ZSL. Klub ten skrytykował w 1977 projekt ustawy o emeryturach rolniczych, za co jego członkowie zostali usunięci z ZSL. W 1978 nawiązała kontakt z ROPCiO i KOR. Współtworzyła opozycyjny wobec władzy Ośrodek Myśli Ludowej. Por.: *Bojar Anna*, [w:] *Słownik biograficzny działaczy ruchu ludowego*, s. 46; A. Gadzialanka-Bojarowa, *Moje zapiski*, „Głos Ziemi Bychawskiej” 2007, nr 8, s. 2.

²⁹ Jerzy Morzycki (1905-1954) – lekarz bakteriolog-epidemiolog. W 1930 ukończył studia medyczne. Prowadził badania nad dudem bizusznym. W 1944 związany z RPPS – frakcją Edwarda Osóbki-Morawskiego. W PKWN uzyskał stanowisko zastępcy kierownika resortu pracy, opieki społecznej i zdrowia, następnie był wiceministrem zdrowia. Habilitował się na UMCS, a w 1946 wyjechał do Gdańska i jako profesor medycyny rozpoczął pracę na tamtejszym Wydziale Lekarskim, a nadto organizował Państwowy Instytut Medycyny Morskiej i Tropikalnej. Redagował czasopisma medyczne. Por.: T. Ostrowska, *Morzycki Jerzy*, „Internetowy Polski Słownik Biograficzny” (tamże odwołanie do biogramu opublikowanego w t. XXII „Polskiego Słownika Biograficznego” z 1977 r.); Biblioteka Sejmowa, rekord w katalogu bibliotecznym.

³⁰ Brak innych danych. Zob. wcześniejsze uwagi na temat tej osoby.

³¹ Marian Spychalski (1906-1980) – architekt, działacz komunistyczny. W 1929 wstąpił do kryptokomunistycznego ZNMS „Życie”. W 1931 uzyskał dyplom architekta. W tym samym roku wstąpił do KPP. Pracował jako architekt osiągając sukcesy zawodowe. Po rozwiązaniu KPP przez Stalina działał w tzw. Klubach Demokratycznych. Po wybuchu wojny radziecko-niemieckiej uaktywnił się w konspiracji komunistycznej. W 1942 r. wstąpił do PPR i został szefem sztabu GL. W maju 1943 uzyskał w GL stopień mjr. Uczestniczył w pracach nad utworzeniem KRN i wziął udział w posiedzeniu z 31 grudnia 1943 na 1 stycznia 1944. W dniu 16 marca 1944 wyruszył do Moskwy, w składzie tzw. pierwszej delegacji KRN. Brał udział w zorganizowaniu w Moskwie PKWN. Od 22 lipca 1944 wchodził w skład dowództwa LWP. Od 15 września 1944 był nadto prezydentem Warszawy, przewodniczył także Stołecznej Radzie Narodowej. Od 1 lutego 1945 posiadał stopień gen. brg., a od 2 marca tr. był

[Franciszek] Jóźwiak³²,
 [Jan] Urban³³,
 [Franciszek] Krzemień [-Ojak]³⁴
 [Jan] Żołna [-Manugiewicz]³⁵

za-cą ds. polityczno-wychowawczych naczelnego dowódcy LWP. Kolejny awans – do stopnia gen. dyw. otrzymał 3 maja 1945, a 30 października tr. został I wiceministrem obrony narodowej. Następnie został posłem do Sejmu Ustawodawczego. Od 10 maja 1949 był ministrem budownictwa, zaś 9 grudnia tr. przeniesiono go do rezerwy. W związku z walką wewnątrz obozu władzy pod koniec 1949 został usunięty ze stanowisk partyjnych i państwowych, zaś 13 maja 1950 został aresztowany. NSW 8 marca 1956 umorzył postępowanie w jego sprawie, zaś następnego dnia został zwolniony. Przywrócono go na stanowiska partyjne i państwowe. M.in. 13 listopada 1956 r. został ministrem obrony narodowej i posłem do sejmiku PRL II kadencji. 20 lipca 1957 uzyskał awans do stopnia gen. broni, a 7 października 1963 do stopnia marszałka. 11 maja 1968 odwołano go ze stanowiska ministra i powołano na stanowisko przewodniczącego Rady Państwa – był nim do 23 grudnia 1970. Do 17 grudnia 1971 był też członkiem KC PZPR. Por. A. Kochański, *Spychalski Marian*, [w:] „Internetowy Polski Słownik Biograficzny” (tamże odwołanie do biogramu opublikowanego w „Polskim Słowniku Biograficznym”, t. XLI z 2002 r.).

³² Franciszek Jóźwiak (1895-1966) – działacz komunistyczny. W l. młodości związany z PPS i POW. Po zwolnieniu z obozu w Szczepiornie nawiązał kontakt z ruchem komunistycznym. W 1921 rozpoczął działalność w KPRP, potem w KPP. Wielokrotnie był zatrzymywany i aresztowany za działalność antypaństwową na rzecz ZSRR. Parokrotnie był skazywany przez sądy na kary więzienia – ostatni raz 13 grudnia 1938 na 10 lat więzienia. W 1937 przez 10 miesięcy był osadzony w obozie w Berezie Kartuskiej. W l. 1928-1929 odbył nielegalnie „przeszkolenie” w Moskwie. W 1939 został zwolniony z więzienia i wyjechał do radzieckiej strefy okupacyjnej. W maju 1941 został przyjęty do WKP_(b) z zaliczeniem stażu partyjnego w KPP. W marcu 1942 przerzucono go do Warszawy, gdzie współorganizował PPR i GL. Należał do ścisłego kierownictwa tych struktur. Do składu KRN wszedł w niejasnym trybie po 1 stycznia 1944. W lipcu 1944 mianowany do stopnia gen. brg., a w kwietniu 1946 – gen. dyw. Od sierpnia 1944 do marca 1949 kdt gł. MO, a jednocześnie wiceminister bezpieczeństwa publicznego. Następnie prezes NIK i minister kontroli państwowej, a w l. 1955-1956 wicepremier. Był też posłem do Sejmu Ustawodawczego i członkiem Rady Państwa (1947-1952). Członek KC PPR i KC PZPR. Po październiku 1956 nie pełnił już eksponowanych stanowisk partyjnych i państwowych, pozostał jednak członkiem KC PZPR do III Zjazdu PRZR (marzec 1959). Por. Z. Jakubowski, *Jóźwiak Franciszek*, *Słownik biograficzny działaczy polskiego ruchu robotniczego*, t. 2, red. F. Tych, Warszawa 1987, s. 738-740.

³³ Jan Urban (1895-1987) – dziennikarz, działacz socjalistyczny i komunistyczny. Do wybuchu II wojny światowej członek PPS i dziennikarz. Kierował redakcją „Głosu Porannego” – dziennika łódzkiego, którego był współwłaścicielem. W okresie II wojny światowej w ZSRR, przyjął obywatelstwo radzieckie. W 1944 w tzw. Polskich Siłach Zbrojnych w ZSRR jako redaktor gazety dywizyjnej. ZG ZPP delegował go do KRN 25 lipca 1944. Od sierpnia tr. w resorcie informacji i propagandy PKWN – w wydziale prasowym, jako zastępca Jerzego Borejszy. Współpracował z periodykami wydawanymi przez „falshywą” PPS, był następnie członkiem PZPR. Działal także w stowarzyszeniach dziennikarskich. Jego synem był Jerzy Urban (1933-2022), m.in. rzecznik prasowy rządu PRL w okresie stanu wojennego. Por. Biblioteka Sejmowa, rekord w katalogu bibliotecznym.

³⁴ Franciszek Krzemień-Ojak (1897-1980) – nauczyciel, działacz komunistyczny. Naukę pobierał w seminarium nauczycielskim i Wolnej Wszechnicy Polskiej. Przed 1939 pracował jako nauczyciel w powiatach biłgorajskim i janowskim. Członek PPR, wchodził w skład prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Lublinie. Od 7 sierpnia 1944 do 12 kwietnia 1949 kurator Okręgu Szkolnego Lubelskiego. Por.: R. Mikitiuk, *Organizacja administracji szkolnej i szkolnictwa powszechnego na Lubelszczyźnie w latach 1944-1945*, „Krakowskie Studia Małopolskie”, 2002, nr 6, s. 340; P. Dąbek, *Wojewódzka Rada Narodowa w Lublinie 1944-1959*, „Rocznik Lubelski” 1959, s. 61-62; Biblioteka Sejmowa, rekord w katalogu bibliotecznym.

³⁵ Jan Manugiewicz (1904-1988) – etnolog i etnograf, poufny współpracownik PPR w okresie okupacji niemieckiej. Używał ps. „Szymon Żołna”, wykazywany niekiedy jako Jan Żołna-Manugiewicz oraz jako Jan Szymon Żołna-Manugiewicz. W 1930 ukończył Wydział Humanistyczny UW. W l. 1932-1939 adiunkt na Wydziale Etnologii Wolnej Wszechnicy Polskiej. Jak stwierdziła o nim autorka jego biogramu: „Komunista z przekonania, nie wiązał się jednak z żadną partią polityczną”. W trakcie okupacji niemieckiej współpracował ze strukturami PPR. Na polecenie Pawła Findera

Posiedzenie otworzył o godz. 9:20 przewodniczący Krajowej Rady Narodowej B[olesław] Bierut: Otwieram pierwsze posiedzenie Krajowej Rady Narodowej w oswobodzonej Polsce. Witam przedstawiciela ZSRR gen. [Nikołaja] Bułganina³⁶. Witam przedstawicieli wszystkich instytucji i związków polskich, którzy tu przybyli. Witam członków Krajowej Rady Narodowej, którzy pozostają jeszcze na ziemi okupowanej. Witam obecnych członków Krajowej Rady Narodowej. Wznoszę okrzyk: Niech żyje wolna, niepodległa Polska.

(Orkiestra wykonuje Hymn Narodowy.)

Stawiam wniosek o uchwalenie następującej rezolucji:

„Krajowa Rada Narodowa na swej pierwszej sesji odbywającej się na wyzwolonej ziemi polskiej, przesyła gorące pozdrowienia narodom i armiom sojuszniczym Związku Radzieckiego, Anglii i Stanów Zjednoczonych toczącym zwycięską walkę z wrogiem całej ludzkości i katem narodu polskiego – hitlerowskimi Niemcami! Krajowa Rada Narodowa przesyła wyrazy wdzięczności i podziwu sojuszniczej Armii Czerwonej, która swą krwią i bohaterstwem, niszcząc hordy hitlerowskie, toruje narodowi polskiemu drogę ku wolności i niepodległości!

Krajowa Rada Narodowa wzywa wszystkich obywateli do jedności w walce o całkowite wypędzenie zaborcy niemieckiego z ziemi polskiej i do skupienia się wokół Rad Narodowych i Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego, zakładającego podwaliny odrodzonej państwowości polskiej na zasadach wolności i demokracji.

Krajowa Rada Narodowa jak najostrzej potępia podsycanie antagonizmów narodowościowych, czy wyznaniowych. W wyzwolonej Polsce nie ma miejsca na morderstwa, grabieże i rasowe dyskryminacje, które po wypędzeniu zbrodniczego okupanta kontynuują jego agentury. W demokratycznej Polsce [będą obowiązywać] wolność, równość, bezpieczeństwo, pełnia praw obywatelskich i za-

firmował fikcyjną strukturę konspiracyjną o nazwie „Komitet Inicjatywy Narodowej” i jakoby z jej ramienia (w rzeczywistości jako tzw. kryptokomunista) wziął udział w posiedzeniu KRN w nocy z 31 grudnia 1943 na 1 stycznia 1944. Pod koniec lipca 1944 został tymczasowym przewodniczącym Wojewódzkiej Rady Narodowej w Lublinie (do przybycia Kazimierza Sidora). Od jesieni 1946 był dyrektorem Państwowego Muzeum Etnograficznego. Ze stanowiska tego usunięty w 1955. Potem zajął się hodowlą owiec. Por.: M. M. Parnowska, *Jan Manugiewicz (Żołna-Manugiewicz) (1904-1988)*, [w:] *Etnografowie i ludoznawcy polscy. Sylwetki, szkice biograficzne*, red. E. Fryś-Pietraszkowa, A. Kowalska-Lewicka, A. Spiss, Kraków 2002, s. 195-197; P. Gontarczyk, *Polska Partia Robotnicza. Droga do władzy 1941-1944*, 312-313; W. Gomułka, *Pamiętniki*, t. II, s. 327; I. Caban, W. Kuszyk, S. Szymański, *Pierwsze dni Wojewódzkiej Rady Narodowej w Lublinie (lipiec 1944)*, „Rocznik Lubelski” 1964, s. 208.

³⁶ Nikołaj A. Bułganin (1985-1975) – komunista radziecki piastujący najwyższe stanowiska partyjne, państwowe, generał i marszałek Armii Czerwonej. Od 1937 premier rządu Rosyjskiej Federacyjnej Socjalistycznej Republiki Ludowej, od 1938 wicepremier rządu ZSRR i członek KC WKP_(b). Uchodził za osobę posiadającą zaufanie Stalina. We wrześniu 1944 posiadał stopień gen.-płk. Jego stanowisko przy PKWN odpowiadało funkcji posta w służbie dyplomatycznej, względnie ambasadora. W 1946 mianowany marszałkiem ZSRR. Po śmierci Stalina został ministrem obrony ZSRR. W l. 1955-1958 pełnił funkcję premiera rządu ZSRR. Skonfliktowany z Nikitą Chruszczowem, w 1958 usunięty z kluczowych stanowisk partyjnych i państwowych oraz zdegradowany do stopnia gen.-płk.

pewnienie gospodarczej egzystencji wszystkich bez różnicy obywateli.

Krajowa Rada Narodowa wzywa wszystkich żołnierzy Polski Walczącej, aby skupili się w szeregach Wojska Polskiego toczącego bohaterską walkę o jak najrychlejsze wyzwolenie umęczonej Warszawy i reszty kraju o godny udział Polski w rozgromieniu Niemiec, zapewniając świetność i rozkwit Rzeczypospolitej!"

(Rezolucja zostaje przyjęta jednogłośnie przez aklamację.)³⁷

Proponuję następujący porządek dzienny:

1. Przyjęcie ślubowania od członków Krajowej Rady Narodowej.
2. Uchwała o pełnomocnictwach dla PKWN.
3. Zatwierdzenie dekretów przyjętych przez PKWN.

Ponieważ sprzeciwu nie ma, uważam proponowany porządek dzienny za przyjęty.

Przystępujemy obecnie do punktu pierwszego porządku dziennego. Odczytam obecnie ślubowanie według statutu KRN³⁸. Członkowie KRN zechcą je za mną powtarzać. Proszę powstać (członkowie KRN wstają i powtarzają za ob[ywatelem] B[olesławem] Bierutem ślubowanie): „Ja, członek Krajowej Rady Narodowej, syn Narodu Polskiego, cierpiącego barbarzyńską niewolę niemiecką, ślubuję uroczyście poświęcić całkowicie swoje zdolności rzetelnej pracy, według mego najlepszego rozumienia i zgodnie z sumieniem nad kierowaniem losami narodu w walce o wolną i niepodległą demokratyczną Polskę. Wobec niebezpieczeństwa, grożącego ze strony okupanta hitlerowskiego i wysługujących się mu zdrajców polskich, obowiązki swe pełnić będę z zachowaniem bezwzględnej konspiracji i odpowiedzialności przed narodem polskim”.

Drugi punkt porządku dziennego obejmuje projekt uchwały o pełnomocnictwach dla PKWN.

B[olesław] Bierut: Głos ma ob.[ywatel] [Edward Osóbka-] Morawski.

[Edward] B[olesław] [Osóbka-] Morawski: PKWN prosi o pełnomocnictwa, gdyż są trudności z ciągłym zwoływaniem [Krajowej] Rady Narodowej, tymczasem trzeba uchylać dużą ilość³⁹ de-

³⁷ Pełny tekst tej uchwały opublikowano w organie prasowym PKWN – „Rzeczypospolitej” z 19 sierpnia 1944. Zob.: *Pełny tekst uchwały przyjętej przez aklamację przed porządkiem dziennym na pierwszym posiedzeniu Krajowej Rady Narodowej w Lublinie dnia 15 sierpnia 1944 r.*, „Rzeczypospolita. Organ Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego”, 1944, nr 17 z 19 sierpnia 1944, s. 3.

³⁸ Treść ślubowania przewidywał siódmy paragraf, czy też artykuł (różnie w poszczególnych wersjach) *Statutu tymczasowego rad narodowych*.

³⁹ Tak, błędnie, w oryginale. Winno być „liczbę”

kretów⁴⁰. Prosimy tylko o pełnomocnictwa niezbędne⁴¹. W innych warunkach pełnomocnictwa byłyby dla nas nie do przyjęcia, teraz jednak są konieczne. Prezydium KRN w każdym razie jednak będzie miało wpływ na uchwalanie dekretów, a na najbliższych posiedzeniach KRN będą one przedstawiane do zatwierdzenia.

Następnie ob.[ywatel] [Edward] B[olesław] [Osóbka-] Morawski odczytuje projekt uchwały Krajowej Rady Narodowej z dnia 15 sierpnia 1944 r. o tymczasowym trybie przyjmowania dekretów z mocą ustawy (załącznik nr 1).

B[olesław] Bierut: Kto chce zabrać głos w tej sprawie? Głos ma ob.[ywatel] E[mil] Sommerstein.

E[mil] Sommerstein: Projekt mówi o „uchwale”. Proponuję nazwać ten akt prawodawczy „ustawą”, gdyż KRN jest ciałem ustawodawczym⁴².

[Edward] B[olesław] [Osóbka-] Morawski: Zgadza się.

B[olesław] Bierut: Czy są jeszcze uwagi? Stwierdzam, że uwag więcej nie ma. Poddaję projekt ustawy pod głosowanie. Stwierdzam, że ustawa została przyjęta jednogłośnie⁴³.

Przechodzimy do punktu trzeciego porządku dziennego: zatwierdzenie dekretów uchwalonych przez PKWN. Głos ma gen. [Michał] Rola-Żymierski⁴⁴.

Gen. [Michał] Rola-Żymierski: Naród Polski musi pomścić doznane krzywdy czynem zbrojnym. W tym celu musi powstać silna armia polska. To nasze pierwsze zadanie. Jednak ze względu na zniszczenie i wycieńczenie Państwa Polskiego, które wymaga na-

⁴⁰ Argument całkowicie chybiony. Nowa władza nie miałaby, obiektywnie rzecz oceniając, istotniejszych problemów z częstym zwoływaniem KRN – o czym świadczy już choćby sprawne przeprowadzenie posiedzeń (sesji) w dniach 15 sierpnia 1944 oraz 9-11 września 1944. Jednak wprowadzenie od samego początku zasady prymatu egzekutywy nad legislaturą było wygodniejsze dla PPR i ułatwiało jej wprowadzanie w życie zasady kierowniczej roli partii komunistycznej w państwie.

⁴¹ Ponownie argument całkowicie chybiony. Zakres owych pełnomocnictw był w rzeczywistości bardzo szeroki. Dzięki nim już w 1944 nowej władzy udało się przeprowadzić rewolucyjne zmiany m.in. ustroju naczelnych organów władzy państwowej RP, ustroju samorządu lokalnego, ustroju gospodarczego, ustroju powszechnego wymiaru sprawiedliwości, ustroju wojskowego wymiaru sprawiedliwości oraz prawa karnego powszechnego i wojskowego.

⁴² Por. uwagi na ten temat zawarte powyżej w opracowaniu. Wyekspozować jednak należy, że nawet *quasi* akt prawny KRN uchwalony w Moskwie 21 lipca 1944, powołujący do życia PKWN, nosił pierwotnie nazwę „dekretu”, a nie ustawy i jako taki został opublikowany w „Rzeczypospolitej” nr 1 z 23 lipca 1944 (opatrzonego fałszywym miejscem wydania: „Chełm”, s. 1) oraz w „Wolnej Polsce” nr 27 z 24 lipca 1944 (s. 1). Nadto opublikowano go jako „dekret” w nieco później wydanym w Lublinie zbiorze pt. *Pierwsze dokumenty Odrodzonej Polski* (Lublin 1944, s. 5-6). Jako „ustawa” został opublikowany dopiero w „Dzienniku Ustaw” nr 1, opatrzonego datą 15 sierpnia 1944 (nie wiadomo jednak, kiedy wydrukowanym w rzeczywistości).

⁴³ Ustawa ta została opublikowana w „Dzienniku Ustaw” nr 1, opatrzonego datą 15 sierpnia 1944 (ustawa z dnia 15 sierpnia 1944 r. o tymczasowym trybie wydawania dekretów z mocą ustawy, Dz.U. 1944, nr 1, poz. 3). Nadto została opublikowana w mini-zbiorze pt. *Pierwsze dokumenty Odrodzonej Polski* (Lublin 1944, s. 15-16), ale z błędem, a także w „Rzeczypospolitej” nr 14 z 16 sierpnia 1944 (s. 2).

⁴⁴ W oryginale błędnie: „Żymirski”.

tychmiastowej, intensywnej odbudowy postanowiliśmy na razie powołać do armii tylko cztery roczniki⁴⁵, przy czym zresztą i tu przewidziane są zwolnienia ze względu na wspólną odbudowę. W dalszym jednak ciągu przewidujemy rejestrację dalszych roczników, ażeby się zorientować w możliwościach dalszego rozszerzania armii. Oto tekst dekretu: ob.[ywatel] [Michał] Rola-Żymierski odczytuje dekret (załącznik nr 2).

B[olesław] Bierut: Kto zgłasza uwagi w sprawie dekretu? Nikt. Wobec tego przystępujemy do głosowania nad zatwierdzeniem dekretu w odczytanym brzmieniu. Stwierdzam, że dekret został zatwierdzony jednogłośnie⁴⁶.

Głos ma ob.[ywatel] A[ndrzej] Witos.

A[ndrzej] Witos: PKWN [musi] podjąć się jak najrychlejszego przeprowadzenia reformy rolnej, ażeby sprawiedliwie nadzielić ziemią naszą ludność rolniczą i podnieść poziom naszego rolnictwa, które stało u nas źle⁴⁷. Trzeba przebudować nasz ustrój rolny. W tym celu trzeba przygotować aparat administracyjny: urzędy ziemskie powiatowe, okręgowe i państwowe⁴⁸. Oto tekst odpowiedniego dekretu: ob.[ywatel] [Andrzej] Witos odczytuje dekret PKWN z dnia 15 sierpnia 1944 r. o organizacji urzędów ziemskich wojewódzkich i powiatowych (załącznik nr 3).

B[olesław] Bierut: Kto zgłasza uwagi w sprawie dekretu? Głos ma ob.[ywatel] [Anna] Gadzalancka.

[Anna] Gadzalancka: W przeprowadzeniu reformy rolnej pożądanym jest większy udział organizacji społecznych i politycznych. Obawiamy się, że same urzędy ziemskie załatwią to zbyt powoli. Czynniki społeczny przyspieszy sprawę.

A[ndrzej] Witos: Czynniki społeczny ma zapewniony udział w komisjach ziemskich.

[Anna] Gadzalancka: Ale czynnik polityczny tam nie jest uwzględniony. Tylko fachowy. Trzeba, by głos miały partie polityczne. Obawiam się, by reforma rolna nie utknęła na martwym punkcie jak w 1920 r⁴⁹.

⁴⁵ Informacja nieprawdziwa. W rzeczywistości dekret ten przewidywał zmobilizowanie nie tylko osób urodzonych w l. 1921-1924, ale także oficerów zawodowych do lat sześćdziesięciu, oficerów rezerwy i w stanie spoczynku do lat pięćdziesięciu, podoficerów zawodowych do lat pięćdziesięciu oraz podoficerów rezerwy i w stanie spoczynku do lat czterdziestu – a także innych kategorii osób.

⁴⁶ Dekret ten został opublikowany w „Dzienniku Ustaw” nr 2, opatrzonym datą 22 sierpnia 1944 (dekret Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 15 sierpnia 1944 r. o *częściowej mobilizacji i rejestracji ludności do służby wojskowej*, Dz.U. 1944, nr 2, poz. 5). Nadto została opublikowana w mini-zbiorze pt. *Pierwsze dokumenty Odrodzonej Polski* (Lublin 1944, s. 19-21), ale z błędem, a także w „Rzeczypospolitej” nr 14 z 16 sierpnia 1944 (s. 2).

⁴⁷ Teza, że „nadzielenie” ziemią osób nieposiadających dotychczas ziemi, albo posiadających jej mało, podniesie poziom rolnictwa, była wątpliwa w stopniu oczywistym.

⁴⁸ Dekret ten wprowadzał administrację niezbędną do przeprowadzenia tzw. reformy rolnej przez PKWN.

⁴⁹ Anna Gadzalancka nawiązywała w tym miejscu do ustawy z dnia 15 lipca 1920 r. o *wykonaniu reformy rolnej* (Dz.U. 1920, nr 70, poz. 462). Ustawa ta rzeczywiście została wykonana tylko w części,

[Edward] B[olesław] [Osóbka-]Morawski: Rozumiem intencję ob.[ywatelki] [Anny] Gadzałanki. Ale obaw nie powinno być. To przecież tylko dekret o organizacji. Będą jeszcze szczegółowsze zarządzenia. A ponadto w komisjach ziemskich czynnik społeczny udział weźmie. Powołają go przecież rady narodowe. Wejdą do komisji bezrolni, małorolni, średniorolni, wreszcie fachowcy. Zapewniam, że reforma rolna będzie istotnie wykonana.

A[ndrzej] Witos: A moja osoba jest gwarancją, że będzie wykonana dobrze.

E[mil] Sommerstein: Nie ma przeciwstawienia czynnika politycznego i rządowego w ustroju demokratycznym, bo rząd przecież zostaje powołany przez partie polityczne. Natomiast w wykonaniu ustaw partie polityczne nie powinny mieć udziału, gdyż to jest rzecz aparatu administracyjnego.

B[olesław] Bierut: Stwierdzam, że ob.[ywatelka] [Anna] Gadzałanka właściwie nie żąda wprowadzenia poprawki do dekretu, a zgłasza tylko pewien postulat.

[Franciszek] Krzemień[-Ojak]: Czy komisje ziemskie powiatowe będą miały dość fachowości dla przeprowadzenia reformy rolnej? Może lepiej dać do powiatów po jednym delegacie z rad wojewódzkich? Bo niektóre rady powiatowe są słabe. Konkretnie stawiam wnioski: żeby wojewódzkie rady narodowe tworzyły komisje ziemskie powiatowe, względnie, żeby delegat rady wojewódzkiej brał udział przy tworzeniu komisji powiatowych.

A[ndrzej] Witos: Zgadzam się, żeby delegat komisji wojewódzkiej był w komisji powiatowej. Ale to załatwimy w rozporządzeniu wykonawczym.

S[tanisław] Skrzyszewski: Zgłaszam następującą rezolucję: „Zatwierdzając dekret PKWN z dnia 15 sierpnia 1944 r. o organizacji urzędów ziemskich wojewódzkich i powiatowych Krajowa Rada Narodowa wzywa PKWN do wciągnięcia przy jak najrychlejszym urzeczywistnieniu reformy rolnej w najszerszym zakresie czynnika społecznego i politycznego na wsi”. Rezolucja ta realizuje postulaty dotychczasowej dyskusji.

albowiem pojawiły się głosy doktryny i judykatury, że jest niezgodna z art. 99 Konstytucji Marcewskiej. Między innymi prof. Władysław Leopold Jaworski w 1922 napisał: „Nikt nie może spokojnie patrzeć na wywłaszczanie i parcelowanie, gdy wątpliwym jest, czy ustawa, na której ona się opiera, obowiązuje, czy urząd, który te akcje przeprowadza, jest legalnym urzędem, czy obrony należy szukać w sądzie, czy we władzach administracyjnych” (W. L. Jaworski, *Państwo praworządne a reforma rolna. Zbiór artykułów i opinii*, Kraków 1922, s. 2 oraz *passim*). W późniejszym okresie kwestię reformy rolnej uregulowała ustawa z dnia 28 grudnia 1925 r. o *wykonaniu reformy rolnej*, Dz.U. 1926, nr 1, poz. 1. Druga ustawa została wykonana w znacznie większym stopniu, reforma na jej postawie była realizowana do wybuchu II wojny światowej. Tak więc odwoływanie się przez Annę Gadzałankę do problemów z realizowaniem uwłaszczenia opartym na ustawie z 1920 było nieuczciwe intelektualnie.

[Jerzy] Morzycki: Podtrzymuje obawy ob.[ywatela] [Franciszka] Krzemienia [-Ojaka], że powiatowe komisje ziemskie będą słabe, gdyż również zauważyłem w terenie, że rady powiatowe jeszcze nie stoją na wysokości zadania.

[Anna] Gadzałanka: Powiedzenie w rezolucji „w najszybszym czasie” jest zbyt ogólne. Trzeba natychmiast zacząć parcelować, żeby chłop nie zwątpił, żeby nie dostała się do administracji ziemskiej moc spryciarzy, którzy by popsuli nasze solidne zamiary.

[Franciszek] Krzemień [-Ojak]: Niezależnie od dyskusji podtrzymuję swój wniosek co do poprawki.

[Jerzy] Morzycki: Przyłączam się do przedmówcy.

B[olesław] Bierut: Obawiam się, że poprawka zmierzająca do powierzenia radom wojewódzkim wyłonienia powiatowych komisji ziemskich osłabi czynnik społeczny.

[Edward] B[olesław] [Osóbka-] Morawski: Proszę o nieupieranie się przy tym wniosku, gdyż osłabia on rady powiatowe. Trzeba do nich mieć zaufanie, są takie rady, z których jesteśmy dumni, np. Chełm. Ponadto wojewódzkie komisje będą miały ważniejsze zadania. Zatwierdźmy więc dekret w postaci przedłożonej.

[Jerzy] Morzycki: Jednak nasze obserwacje stwierdzają, że rady powiatowe nie są na odpowiednim poziomie. Niechże więc przynajmniej członkowie powiatowych komisji ziemskich będą zatwierdzani przez rady wojewódzkie.

B[olesław] Bierut: Z natury rzeczy będą zatwierdzani.

[Stefan] Matuszewski: Zatwierdzenie obniża powagę demokratyczności. Raczej byliby wskazani instruktorzy w terenie z resortu, którzy by podnieśli powiaty na wyższy poziom.

[Franciszek] Krzemień[-Ojak]: Wycofuję swój wniosek.

A[ndrzej] Witos: Resort nasz chce jak najszybszego wykonania reformy rolnej. Dziwię się, że nie macie do nas zaufania. Dawajcie nam wnioski w kierunku usprawnienia, a nie przeszkadzajcie. Co do szybkości wykonania reformy rolnej, zapewniam, że jeszcze w tym tygodniu ruszamy w teren. Ale nie czekajcie od nas bezprawia.

B[olesław] Bierut: Po wycofaniu poprawek przystępujemy do głosowania nad dekretem w odczytanym brzmieniu. Stwierdzam, że dekret został zatwierdzony jednogłośnie⁵⁰.

Obecnie przystępujemy do głosowania nad rezolucją zgłoszoną przez ob[ywatela] S[tanisława] Skrzyszewskiego.

Stwierdzam, że rezolucja została przyjęta jednogłośnie.

Zarządzam przerwę do godz. 16:00.

⁵⁰ Dekret ten został opublikowany w „Dzienniku Ustaw” nr 2, opatrzonym datą 22 sierpnia 1944 (dekret Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 15 sierpnia 1944 r. o organizacji wojewódzkich i powiatowych urzędów ziemskich, Dz.U. 1944, nr 2, poz. 4). Nadto została opublikowana w mini-zbiorze pt. *Pierwsze dokumenty Odrodzonej Polski* (Lublin 1944, s. 18-19), ale w brzmieniu nieco innym, m.in. z błędnym tytułem, a także w „Rzeczypospolitej” nr 14 z 16 sierpnia 1944 (s. 3).

Obecnie KRN uda się na Mszę Polową, a następnie na defiladę przy ul. Krakowskie Przedmieście.

(O godz. 10:50 posiedzenie zostało przerwane.)

Posiedzenie wznowiono o godz. 16:00.

Ob. [Stanisław] Radkiewicz odczytał dekrety PKWN z dnia 27 lipca 1944 r.⁵¹.

- 1) o rozwiązaniu tak zwanej policji granatowej,
- 2) o ustanowieniu milicji.

W uzasadnieniu swego wniosku ob. [Stanisław] Radkiewicz podkreślił, że policja granatowa była na usługach władz okupacyjnych niemieckich, miała ona na celu walkę z ruchem ludowym⁵² i dalsze jej działania w odrodzonej Polsce byłyby szkodliwe. Do wykonania natomiast obowiązków policyjnych zostaje powołana milicja obywatelska.

Ob.[ywatel] [Bolesław] Bierut otworzył dyskusję w sprawie wniosku ob.[ywatela] [Stanisława] Radkiewicza.

W dyskusji zabrali głos:

Ob.[ywatel] [Emil] Sommerstein⁵³: Rozwiązanie dawnej policji i ustanowienie na jej miejsce milicji nie wystarcza w przeprowadzeniu i obraniu zasad demokracji. Milicja sama tego nie uczyni. Musi w tym pomóc całe społeczeństwo. Każdy z obywateli musi dążyć i pomagać, ażeby była realizowana swoboda i równouprawnienie wszystkich obywateli.

Ob.[ywatel] [Franciszek] Krzemień [- Ojak]: Policja granatowa za dużo wyrządziła krzywd. Uprawiała ona samosąd⁵⁴.

Ob[ywatel] B[olesław] Bierut zarządził głosowanie.

Dekrety dnia 27 lipca 1944 r.:

- 1) o rozwiązaniu tak zwanej policji granatowej i 2) o ustanowieniu milicji

zostały jednogłośnie przyjęte w brzmieniu [nadanym przez] PKWN⁵⁵.

⁵¹ Przypomnieć należy, że w dniu 27 lipca 1944 PKWN nie miał uprawnień do wydawania dekretów z mocą ustawy.

⁵² Określenie „ruch ludowy” oznaczało w wypowiedzi Stanisława Radkiewicza komunistów oraz osoby i ruchy z nimi związane.

⁵³ W oryginale: „Sommersztejn”.

⁵⁴ Uwaga o uprawianiu przez tzw. policję granatową „samosądu” była nieadekwatna.

⁵⁵ Dekret dotyczący tzw. policji granatowej został opublikowany w „Dzienniku Ustaw” nr 2 opatrzonym datą 22 sierpnia 1944, jako dekret PKWN z dnia 15 sierpnia 1944, mimo że z treści samego protokołu wynika, że miał być wydany w dniu 27 lipca 1944 (dekret Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 15 sierpnia 1944 r. o rozwiązaniu policji państwowej (tzw. granatowej policji), Dz.U. 1944, nr 2, poz. 6). Natomiast dekret o milicji został opublikowany – także jako pochodzący z dnia 15 sierpnia 1944 – jedynie w „Rzeczypospolitej” nr 14 z 16 sierpnia 1944 (s. 2) oraz w mini-zbiorze pt. *Pierwsze dokumenty Odrodzonej Polski* (Lublin 1944, s. 17-18). Nie został natomiast opublikowany w „Dzienniku Ustaw”. Następnie prezydium KRN postanowiło „odestać” ów akt do PKWN „w celu dokonania poprawki w art. 2”. Kwestia dekretu o MO została podjęta ponownie po kilku tygodniach, a następnie PKWN wydał 7 października 1944 drugi dekret o *Milicji Obywatelskiej*. W istocie był to już inny akt prawny, tak pod względem formalnym, jak i pod względem treści. Opublikowano

Ob[ywatel] [Edward Bolesław Osóbka-] Morawski w za-
stępstwie chorego kierownika resortu sprawiedliwości⁵⁶ wnosił o za-
twierdzenie dekretu PKWN z dnia 27 lipca 1944 r. o wprowadzeniu
sądów przysięgłych. W uzasadnieniu ob[ywatel] [Edward Bolesław
Osóbka-] Morawski podkreślił, że konstytucja z 1921 r.⁵⁷ przewidu-
je wprowadzenie sądów przysięgłych, że w czasie przed 1939 r. chłop
i demokracja nie zawsze znajdowały w sądach sprawiedliwość i że jest
rękojmnia, że sądy przysięgłych tę sprawiedliwość dadzą⁵⁸. Następnie
ob[ywatel] Edward Bolesław Osóbka-] Morawski podkreślił, że resort
sprawiedliwości chce użyć do pracy cały aparat sędziów, z wyjątkiem
tych sędziów, którzy współpracowali z okupantem i tych, którzy gnębili
demokratów⁵⁹.

W dyskusji zabrał głos:

Obyw[atel] [Emil] Sommerstein⁶⁰, który podkreślił, że w cią-
gu 20 lat⁶¹ szła walka o sądy przysięgłe, że były min[ister sprawie-
dliwości] [Witold] Grabowski⁶² uchylił sądy przysięgłe⁶³, bo sądy te

go w „Dzienniku Ustaw” nr 7, opatrzonym datą dnia 12 października 1944 (Dz.U. 1944, nr 7, poz. 33),
następnie zaś KRN zatwierdziła go na posiedzeniu w dniu 3 stycznia 1945.

⁵⁶ Kierownikiem resortu sprawiedliwości PKWN był formalnie Jan Czechowski, jako „przedsta-
wiciel” kryptokomunistycznego Stronnictwa Ludowego „Wola Ludu”. Był on członkiem tzw. drugiej
delegacji KRN do Moskwy, która dotarła do miejsca przeznaczenia 6 lipca 1944. Jednak podczas
próby przerzucenia tej grupy przez linię frontu drogą lotniczą doszło do wypadku, wskutek którego
Jan Czechowski doznał stosunkowo poważnych obrażeń, co wyłączyło go na pewien okres z udziału
w posiedzeniach PKWN i KRN. Zaznaczyć należy, że poza tym Jan Czechowski był typowym figu-
rantem, zaś resortem sprawiedliwości kierował w rzeczywistości Leon Chajin.

⁵⁷ Konstytucja Marcowa z 1921 w art. 83 stanowiła, że: „Do orzekania o zbrodniach, zagrożonych
cięższymi karami, i o przestępstwach politycznych będą powołane sądy przysięgłych. Czyny, podlega-
jące sądom przysięgłych, organizację tych sądów i tok postępowania – określa szczegółowe ustawy”.

⁵⁸ Konieczne jest podkreślenie, że w Polsce Ludowej instytucja sądów przysięgłych nie została
jednak wprowadzona w życie. Władza komunistyczna zastosowała oszukańczy manewr polegający
na tym, że kierownik resortu sprawiedliwości PKWN, a od 1945 minister sprawiedliwości, nie wydali
stosownych przepisów wykonawczych, wbrew treści art. 4 tego dekretu.

⁵⁹ Zapowiedź Edwarda Osóbki-Morawskiego szybko okazała się fałszywa. Już bowiem w okre-
sie PKWN rozpoczęto szeroko zakrojoną akcję eliminowania z wymiaru sprawiedliwości sędziów
i prokuratorów sprzed 1 września 1939.

⁶⁰ W oryginale: „Sommersztejn”

⁶¹ Emil Sommerstein w ten sposób określił lata 1918-1939.

⁶² Witold Grabowski (1898-1966) – prawnik. Szkołę średnią ukończył w Rostowie nad Donem.
W okresie I wojny światowej w 4 dywizji gen. Lucjana Żeligowskiego na Kubaniu. W 1919 w Zarządzie
Cywilnym tzw. Ziemi Wschodnich, od 1920 w WP, wziął udział w walkach o Wilno. W 1922 ukończył
studia prawnicze na USB. Ukończył aplikację sądową i od 1926 był podprokuratorem przy sądach
okręgowych w Wilnie i Piotrkowie. Następnie 1928 został wiceprokuratorem przy Sądzie Okręgowym
w Warszawie, a w 1930 prokuratorem Sądu Apelacyjnego tamże. Oskarżał w słynnym i kontrower-
syjnym procesie brzeskim. Od 15 maja 1936 do wybuchu wojny pełnił urząd ministra sprawiedliwości.
W 1938 uzyskała mandat senatorski z ramienia OZN. We wrześniu 1939 przedostał się do Rumunii,
gdzie został internowany. Zbiegł i dotarł do Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie. Został jednak bez-
terminowo urlopowany w WP, wobec czego podjął służbę w armii i administracji brytyjskiej. Walczył
w kampanii libijskiej. Potem przez wiele lat orzekał jako sędzia karny w Erytrei i Etiopii. Brał udział
w kodyfikacji prawa etiopskiego i wykładał na Uniwersytecie w Addis Abebie. W 1966 osiadł w Lon-
dynie, gdzie wkrótce zmarł. Por.: *Grabowski Witold*, [w:] *Kto był kim w Drugiej Rzeczypospolitej*, red. J.
M. Majchrowski, G. Mazur, K. Stepan, Warszawa 1994, s. 39-40; Witryna Edukacyjna Kancelarii Senatu.

⁶³ W okresie Drugiej Rzeczypospolitej sądy przysięgłych zostały zniesione na mocy ustawy
z dnia 9 kwietnia 1938 r. o *zniesieniu instytucji Sądów Przysięgłych i sędziów pokoju*, Dz.U. 1938, nr
24, poz. 213.

były instrumentem przeciwko jego reżymowi. Dzisiaj ten dekret nabiera szczególnego znaczenia, bo uzupełnia on system walki o demokrację.

Ob.[ywatel] [Bolesław] Bierut zarządził głosowanie.

W wyniku głosowania dekret PKWN z dnia 27 lipca 1944 r. o wprowadzeniu sądów przysięgłych został przyjęty jednogłośnie w brzmieniu [nadanym przez] PKWN⁶⁴.

Na tym porządek dzienny został wyczerpany.

[Następnie] Zabrał głos ob[ywate]l [Bolesław] Bierut: Siedem i pół miesiąca temu w gronie 21 posłów⁶⁵ zebraliśmy się w noc sylwestrową na obrady. Czuliśmy wtedy, jako ogrom pracy nas czeka i czuliśmy, że projektując manifest⁶⁶ wyrażamy myśli i życzenia narodu polskiego. Dziękuję wszystkim za udział w posiedzeniu i zaznaczam, że będziemy pracowali dla dobra narodu, ażeby Polska była Polską ludu pracującego. Stoimy dzisiaj na przełomowym odcinku historii, kiedy wszystkie siły są skierowane do złamania zmory hitleryzmu, kiedy decydują się losy wszystkich narodów uciemnionych. Będziemy pracować pod hasłem: Niech żyje wolna, niepodległa demokratyczna Polska!''.

Na tym posiedzenie Krajowej Rady Narodowej o godz. 17:20 zakończono.

P[ełniący] o[bowiązki] Sekretarz[a]
Krajowej Rady Narodowej⁶⁷
(Leon Kurowski⁶⁸)

Przewodniczący
Krajowej Rady Narodowej⁶⁹
(Bolesław Bierut)

⁶⁴ Dekret ten został opublikowany w „Dzienniku Ustaw” nr 2 z dnia 22 sierpnia 1944 jako dekret PKWN z dnia 15 sierpnia 1944, mimo że został zatwierdzony jako wydany w dniu 27 lipca 1944 (zob. dekret Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 15 sierpnia 1944 r. o wprowadzeniu Sądów Przysięgłych, Dz.U. 1944, nr 2, poz. 7). Nadto został zawarty w mini-zbiorze pt. *Pierwsze dokumenty Odrodzonej Polski* (Lublin 1944, s. 17), a także w „Rzeczypospolitej” nr 14 z 16 sierpnia 1944 (s. 2).

⁶⁵ Informacja błędna. W fasadowym posiedzeniu założycielskim KRN odbytym w noc sylwestrową z 1943 na 1944 bez wątpienia nie wzięło udziału 21 „posłów”. Por. W. Gomułka, *List do redakcji „Archiwum Ruchu Robotniczego”*, s. 243.

⁶⁶ Określenie „manifest” nie oznacza w tym miejscu Manifestu PKWN z 22 lipca 1944, ani *Manifestu demokratycznych organizacji społeczno-politycznych i wojskowych w Polsce* z grudnia 1943 (była to tzw. fałszywka, wytworzona przez PPR w ramach przygotowywania powołania do życia KRN), lecz *Deklarację Krajowej Rady Narodowej*, uchwaloną jakoby w toku założycielskiego posiedzenia KRN w noc sylwestrową z 1943 na 1944. Por. wszystkie opublikowane wersje protokołu tego posiedzenia oraz Z. Mańkowski, *Deklaracja Krajowej Rady Narodowej*, Lublin 1978, *passim*, a nadto *Kształtowanie się podstaw programowych Polskiej Partii Robotniczej w latach 1942-1945 (wybór materiałów i dokumentów)*, oprac. W. Góra, R. Halaba, N. Kołomejczyk, M. Malinowski, J. Pawłowicz, W. Poterański, A. Przygoński, M. Wilusz, Warszawa 1958, s. 469-473.

⁶⁷ Oryginalny podpis odrębny Leona Kurowskiego widnieje pod maszynową wersją protokołu, natomiast brak tego podpisu na wersji spisanej odręcznie.

ANEKS – życiorys Andrzeja Witos

Andrzej Witos (1878-1973) – działacz ruchu ludowego, brat (rodzony - wbrew błędnym twierdzeniom obecnym w piśmiennictwie) Wincentego Witos. Urodził się w przysiółku Dwudniaki, gm. Wierzchosławice, w rodzinie chłopskiej. W 1903 ożenił się z Katarzyną z d. Biała. W l. 1905-1907 zarabkował w USA. W 1907 został członkiem Zarządu Gminy Wierzchosławice, współorganizował m.in. założenie miejscowej Kasy Stefczyka i Kółka Rolniczego oraz budowę Domu Ludowego. W tym samym roku wstąpił do PSL. W 1918 został kmdantem nowoutworzonej polskiej milicji i sekretarzem lokalnego Komitetu Ludowego. W 1920 zakupił gospodarstwo o powierzchni 20 mórg w Jasionowie w pow. Brody, pochodzące z parcelacji majątku Feliksa Gniewosza i został tzw. osadnikiem. Założył tam Kółko Rolnicze oraz powiatowe struktury PSL „Piast”. W 1922 uzyskał z ramienia tej partii mandat do Sejmu, który piastował do 1927. W tym samym roku, wobec konfliktów z miejscowymi władzami, sprzedał gospodarstwo i zakupił nowe, położone na peryferiach Lwowa, w tzw. Majerówce. Wszedł do składu wojewódzkiego zarządu PSL „Piast”. W 1929 gospodarstwo to sprzedał i przeniósł się do zakupionego gospodarstwa w Krasnem, pow. Złoczów, pochodzącego z parcelacji polskiego majątku. Rozwijał tu struktury PSL „Piast”, nadto skonfliktował się z tzw. władzami sanacyjnymi. W 1933 został wójtem gminy Krasne, ponownie w 1938. Na początku 1940 został wywieziony przez władze radzieckie wraz z rodziną z Krasnego do ASSR Komi w ZSRR, do łagru Jakszardeni na rzekę Łuż. Tam, w ekstremalnie trudnych warunkach, pracował przy wycince lasu. Tamże NKWD aresztowało go 23 grudnia 1940. W śledztwie postawiono mu zarzut przynależności do „kontrewolucyjnej organizacji” w Jakszardeniu. Po trwającym ponad 6 miesięcy śledztwie, połączonym z torturami, stanął w lipcu 1941 przed Sądem Najwyższym ASRR Komi w stolicy tej republiki – Syktywuarze. Ogłoszenie wyroku nastąpiło w nocy z 17 na 18 lipca 1941: został skazany na karę śmierci wraz z dziewięcioma innymi oskarżonymi. Po zawarciu układu Majski-Sikorski karę tę zamieniono mu na 10 lat więzienia, a następnie uwolniono go we wrześniu 1941 i przewieziono do Moskwy. Przed zwolnieniem oficer NKWD wyraźnie oświadczył mu, że oczekuje współpracy

⁶⁸ Leon Kurowski (1907-1998) – prawnik. Od 1927 studiował prawo na USB, od 1932 pracował tamże jako asystent, a w 1937 uzyskał doktorat z zakresu skarbowości. W trakcie II wojny światowej był więziony przez policję litewską, a potem przez władze radzieckie. Został uwolniony dzięki protekcji Stefana Jędrzychowskiego – znajomego z pracy na USB. Ten sam protegował go do pracy w charakterze zastępcy kierownika resortu skarbu w PKWN, a następnie w charakterze wiceministra – do 1951. Pod koniec lat czterdziestych XX w. był przewodniczącym Głównej Komisji ds. Nacjonalizacji Przemysłu. Jednocześnie pełnił funkcję dyrektora Biura Prezydiального KRN. We wrześniu 1944 został posłem do KRN. Był profesorem na UMK od 1946 oraz na UW od 1949. W roku akademickim 1951/1952 był rektorem UMK. Poza tym był prorektorem UW (1952-1955) i dziekanem wydziału prawa (1956-1959 i 1969-1972). Wykładał nadto m.in. w Wyższej Szkole Prawniczej im. T. Duracza. Pod koniec lat pięćdziesiątych XX w. został ekspertem ONZ. Por.: A. Branny, *Leon Kurowski 1907-1998*, [w:] *Profesorowie Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego 1808-2008*, Warszawa 2008, s. 240-243; *Przyjaciół miałem po jednej i po drugiej stronie* [wywiad z Leonem Kurowskim przeprowadzony przez Piotra Wągłowskiego], strona internetowa VaGla.pl [dostęp: 29.09.2022].

⁶⁹ Oryginalny podpis odręczny Bolesława Bieruta widnieje pod wersją protokołu spisana odręcznie, natomiast brak tego podpisu na wersji spisanej maszynowo.

agenturalnej z jego strony. Po przybyciu do Moskwy niezwłocznie o propozycji współpracy z NKWD poinformował ambasadora RP – Stanisława Kota. W efekcie NKWD odstąpiło od współpracy z nim. Od listopada 1941 pełnił służbę w ambasadzie RP w ZSRR. W tym samym miesiącu razem z ambasadą został ewakuowany do Kujbyszewa. Na własną prośbę został delegowany, jako mąż zaufania, na teren republiki Komi. W mieście Objaczewo założył biuro delegatury ambasady RP. Organizował akcję pomocową dla przebywających w Komi obywatelom RP wywiezionym przez władze ZSRR po 17 września 1939. Szczególne znaczenie miała akcja organizowania szkolnictwa dla polskich dzieci oraz polskich przedszkoli. Wiosną 1943, po zerwaniu przez ZSRR umowy Majski – Sikorski, pod groźbą ponownego uwięzienia, przyjął obywatelstwo radzieckie. Kierowana przez niego delegatura ambasady w Objaczewie została zlikwidowana przez władze ZSRR. W dniu 8 maja 1943 otrzymał podpisane przez Wandę Wasilewską wezwanie do stawiennictwa w Moskwie, w celu wzięcia udziału w akcji tworzenia Związku Patriotów Polskich. Wziął udział w zjeździe założycielskim ZPP, wszedł w skład zarządu tej struktury i objął, razem z Bolesławem Drobnierem, sprawy opieki społecznej. Organizował lokalne struktury ZPP, głównie na terenie Komi. Wizytował także z ramienia ZPP tworzące się tzw. Polskie Siły Zbrojne w ZSRR gen. Zygmunta Berlinga (m.in. gasił antyradzieckie bunt). W II poł. grudnia 1943 wchodził w skład delegacji ZPP u Stalina, podczas której przekazano jego decyzję o powołaniu do życia nowego tworu, nazwanego prowizorycznie Polskim Komitetem Narodowym. Formalna decyzja o powołaniu PKN zapadła podczas posiedzenia Zarządu Głównego ZPP 25 grudnia 1943 w Moskwie, zaś trzy dni później Andrzej Witos został wybrany przyszłym przewodniczącym tego komitetu. Na początku 1944 Stalin jednak zmienił swoje stanowisko i nakazał rozwiązanie PKN. W dniu 4 lutego 1944 został formalnie wiceprzewodniczącym ZG ZPP, a 15 marca 1944 przewodniczył delegacji ZPP na Kremlu u Stalina (w skład tego typu delegacji wchodził parokrotnie). Brał udział w tworzeniu, od 18 do 22 lipca 1944, tzw. Delegatury KRN dla Terenów Wyzwolonych oraz PKWN. Twierdził, że to on był wyznaczony na stanowisko przewodniczącego PKWN, jednak zaproponował kandydaturę Edwarda Osóbki-Morawskiego, która została zaaprobowana. W PKWN ostatecznie został wiceprzewodniczącym oraz „kierownikiem” resortu rolnictwa i reform rolnych. Następnie 26 lipca 1944 został przewieziony samolotem do Chełma Lubelskiego, a potem 29 lipca 1944 do Lubina. Brał udział w rozmowach PKWN z delegacją Rządu RP (ze Stanisławem Mikołajczykiem na czele) w Moskwie 6-7 sierpnia 1944. Odbił także osobistą konferencję ze Stanisławem Mikołajczykiem sam na sam. Przewodniczył komisji (z udziałem oficerów radzieckich) badającej niemieckie zbrodnie popełnione w KL Majdanek. Już w sierpniu 1944 skonfliktował się z władzami PPR w kwestii kształtu reformy rolnej. Równocześnie działał we władzach nowego Stronnictwa Ludowego (podporządkowanego PPR). Ze stanowiska kierownika resortu rolnictwa został odwołany przez Prezydium KRN 7 października 1944, przy czym oficjalne pism w tej kwestii nosi datę o dwa dni późniejszą. Jako przyczynę odwołania podane względy zdrowotne. Nie od-

wołano go natomiast ze stanowiska wiceprzewodniczącego PKWN, ale de facto przestał pełnić także tę funkcję. Pozostał posłem do KRN oraz przewodniczącym Komisji Ziem Odzyskanych i Repatriacji. Działał w strukturach reżymowego ruchu ludowego, jednak był skonfliktowany nawet z osobami reprezentującymi ten ruch w PKWN. W 1945 przystąpił do PSL Stanisława Mikołajczyka PPR (formalnie prezesem tej partii był jego brat, Wincenty), stanowił jednak wewnętrzną opozycję w tej partii, m.in. zachęcał do wzięcia udziału w wyborach w tzw. bloku z PPR. Obwiniał także personalnie Stanisława Mikołajczyka o represję, jakie spotkały członków PSL ze strony MBP na przełomie lat 1946 i 1947, nadto uważał za niewłaściwe „prowadzenie w sejmie opozycji” przez posłów PSL. Jego poglądy były więc nie tyle oryginalne, co dziwaczne i oderwane od rzeczywistości. Z ramienia PSL został posłem do Sejmu Ustawodawczego. Jesienią 1946 związał się z grupą dążącą do obalenia Stanisława Mikołajczyka w PSL. Po opanowaniu PSL przez grupę prokomunistyczną (po wyjeździe Stanisława Mikołajczyka), od końca 1947 był przewodniczącym Zarządu Wojewódzkiego PSL w Olsztynie. W II połowie 1949 usunięto go z „odrodzonego” PSL. Został posłem niezależnym. W październiku 1950 został uprowadzony przez funkcjonariuszy MBP w Łodzi i przewieziony do centrali MBP w Warszawie. Tu ppłk Józef Światło zmusił go, aby zrzekł się na piśmie mandatu poselskiego oraz zabrał mu legitymację poselską. Zamieszkał w Łodzi. Był inwigilowany przez MBP. We wrześniu 1956 przyznano mu rentę dla zasłużonych. Na fali odwilży 1956 zezwolono mu na członkostwo w ZSL w Łodzi. Podczas rozliczeń w ruchu ludowym jesienią 1956 spowodował odrzucenie rezolucji wzywającej do usunięcia z ZSL tzw. elementu stalinowskiego. Od grudnia 1957 był wiceprzewodniczącym, od 1958 przewodniczącym Komitetu Powiatowego PSL w Łodzi. Działał także w strukturach Frontu Jedności Narodu. Był wielokrotnie odznaczany przez władze komunistyczne, m.in. Krzyżem Kawalerskim oraz Krzyżem Komandorskim Orderu Odrodzenia Polski. W ostatnich latach jego protektorem był Aleksander Zawadzki – prominentny działacz komunistyczny, m.in. przewodniczący Centralnego Biura Komunistów Polskich w Moskwie oraz przewodniczący Rady Państwa. Stosunki Andrzeja Witosa z jego bratem Wincentym były oschłe. Wiele jego wyborów życiowych można tłumaczyć zamiarem dorównania starszemu bratu, premierowi w II RP. Dodać należy, że osoba Andrzeja Witosa pojawia się we wspomnieniach Wandy Wasilewskiej. Według nich Wanda Wasilewska osobiście miała doprowadzić do zwolnienia go z radzieckiego więzienia w ostatnim momencie przed wykonaniem na nim kary śmierci. Zamierzała zaangażować go do pracy we władzach Związku Patriotów Polskich w ZSRR – liczyła, że uwięzionym jest jego brat Wincenty, którego chciała wykorzystać propagandowo w działaniach pod patronatem Stalina. Poza tym Wanda Wasilewska miała w trakcie posiedzenia PKWN dotyczącego reformy rolnej nieomal publicznie szantażować go ponownym umieszczeniem w łazrze. Wspomnień tych jednak nie można uznać za miarodajne co najmniej w części uchronienia Andrzeja Witosa przed wykonaniem kary śmierci. Można je uznać za wiarygodne co do części pozostałej. Tym bardziej, że kontekst opisywanej sytuacji był – wg Wandy

Wasilewskiej – taki, iż chodziło o skarcenie tzw. figuranta, który zapomniał, że nim jest.

Zob: A. Witos, *Wszystko co niosło życie. Wspomnienia*, Wojnicz 1998, passim; Witos Andrzej, [w:] *Słownik biograficzny działaczy ruchu ludowego*, Warszawa 1989, s. 430; W. Gomułka, *Pamiętniki*, t. II, s. 471-472; W. Wasilewska, *Wspomnienia Wandy Wasilewskiej*, „Archiwum Ruchu Robotniczego”, t. VII, Warszawa 1982, s. 384, 404, 423; *Sprawa powołania Polskiego Komitetu Narodowego w Moskwie (grudzień 1943 – styczeń 1944)*, „Archiwum Ruchu Robotniczego”, t. IX, Warszawa 1984, s. 52 i 86.

Bibliografia

Biblioteka Sejmowa w Warszawie, zasoby cyfrowe, parlamentaria polskie 1919-2001.

Biblioteka Sejmowa w Warszawie, rekordy w katalogu bibliotecznym.

Biuletyn Informacji Publicznej IPN (internet).

Bojar Anna, [w:] *Słownik biograficzny działaczy ruchu ludowego*, Warszawa 1989.

Branny Adrian, Leon Kurowski 1907-1998, [w:] *Profesorowie Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego 1808-2008*, Warszawa 2008.

Caban Ireneusz, Kuszyk Władysław, Szymański Stanisław, *Pierwsze dni Wojewódzkiej Rady Narodowej w Lublinie (lipiec 1944)*, „Rocznik Lubelski” 1964.

Chajn Leon, *Kiedy Lublin był Warszawą*, Lublin 1964.

Chmielewska Lucyna, *Wincenty Rzymowski (1883-1950). Biografia publicysty i polityka*, Toruń 2007.

Chmielewski Witold Jan, *Stanisław Skrzyszewski wobec ludzi nauki w świetle własnych notatek listów i pism (1944-1950)*, Warszawa 2014.

Dąbek Paweł, *Wojewódzka Rada Narodowa w Lublinie 1944-1959*, „Rocznik Lubelski” 1959.

Dekret Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 15 sierpnia 1944 r. o częściowej mobilizacji i rejestracji ludności do służby wojskowej, Dz.U. 1944, nr 2, poz. 5.

Dekret Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 15 sierpnia 1944 r. o organizacji wojewódzkich i powiatowych urzędów ziemskich, Dz.U. 1944, nr 2, poz. 4.

Dekret Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 15 sierpnia 1944 r. o rozwiązaniu policji państwowej (tzw. granatowej policji), Dz.U. 1944, nr 2, poz. 6.

Dekret Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 15 sierpnia 1944 r. o wprowadzeniu Sądów Przysięgłych, Dz.U. 1944, nr 2, poz. 7.

Dekret Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 7 października 1944 r. o Milicji Obywatelskiej, Dz.U. 1944, nr 7, poz. 33.

Eisler Jerzy, *Siedmiu wspaniałych. Poczet pierwszych sekretarzy KC PZPR*, Warszawa 2014.

Gadzałanka-Bojarowa Anna, *Moje zapiski*, „Głos Regionalistów”, dodatek do „Głosu Ziemi Bychawskiej” 2007, nr 8.

Gomułka Władysław, *List do redakcji „Archiwum Ruchu Robotniczego” w sprawie „Protokołu pierwszego posiedzenia Krajowej Rady Narodowej” i „Dyskusji w PPR w sprawie zjednoczenia sił demokratycznych (notatki protokolarne z posiedzeń KC PPR maj-czerwiec 1944 r.)*”, „Archiwum Ruchu Robotniczego” T. IV, red. F. Tych, Warszawa 1977.

Gomułka Władysław, *Pamiętniki*, red. A. Werblan, t. II, Warszawa 1994.

Gontarczyk Piotr, *Polska Partia Robotnicza. Droga do władzy 1941-1944*, Warszawa 2003.

Grabski August, *Działalność komunistów wśród Żydów w Polsce (1944-1949)*, Warszawa 2004.

Grubecki Jan Michał, [w:] *Słownik biograficzny działaczy ruchu ludowego*, Warszawa 1989.

Hernandez-Paluch Maria, *Niczego nie zaprzepaściliśmy. Skrócony stenogram ze spotkania z pierwszym premierem Edwardem Osóbką-Morawskim*, „Kontakt. Miesięcznik redagowany przez członków i współpracowników NSZZ Solidarność”, Paryż, 1983, nr 9 (wziesień).

Iwińska Stefania, *Haneman Jan Stefan*, [w:] *Słownik biograficzny działaczy polskiego ruchu robotniczego*, t. 2, red. F. Tych, Warszawa 1987.

Jaczyński Stanisław, *Zygmunt Berling. Między sławą a potępieniem*, Warszawa 1993.

Jakubowski Zenon, *Józwiak Franciszek*, [w:] *Słownik biograficzny działaczy polskiego ruchu robotniczego*, t. 2, red. F. Tych, Warszawa 1987.

Jaworski Władysław Leopold, *Państwo praworządne a reforma rolna. Zbiór artykułów i opinii*, Kraków 1922.

Kochański Aleksander, *Bierut Bolesław*, [w:] *Słownik biograficzny działaczy polskiego ruchu robotniczego*, t. 1, red. F. Tych, Warszawa 1985.

Kochański Aleksander, *Minc Hilary*, [w:] „Internetowy Polski Słownik Biograficzny”

Kochański Aleksander, *Sidor Kazimierz*, [w:] „Internetowy Polski Słownik Biograficzny”

Kochański Aleksander, *Spychalski Marian*, [w:] „Internetowy Polski Słownik Biograficzny”

Korzycki Antoni, *Ciężkie lata. Wspomnienia*, Warszawa 1978.

Kotek-Agroszewski Stanisław, [w:] *Słownik biograficzny działaczy ruchu ludowego*, Warszawa 1989.

Kozłowski Czesław, *Namiestnik Stalina*, Warszawa 1993.

Kto był kim w Drugiej Rzeczypospolitej, red. J. M. Majchrowski, G. Mazur, K. Stepan, Warszawa 1994.

Kształtowanie się podstaw programowych Polskiej Partii Robotniczej w latach 1942-1945 (wybór materiałów i dokumentów), oprac. W. Góra, R. Halaba, N. Kołomejczyk, M. Malinowski, J. Pawłowicz, W. Poterański, A. Przygoński, M. Wilusz, Warszawa 1958.

Lipiński Piotr, *Bierut. Kiedy partia była bogiem*, Wołowiec 2017.

Mańkowski Zygmunt, *Deklaracja Krajowej Rady Narodowej*, Lublin 1978.

Mikitiuk Renata, *Organizacja administracji szkolnej i szkolnictwa powszechnego na Lubelszczyźnie w latach 1944-1945*, „Krakowskie Studia Małopolskie”, 2002, nr 6.

Mokrosz Janusz, *Aleksander Zawadzki - działacz komunistyczny i wojewoda śląski (1945-1948)*, Katowice-Warszawa 2017.

- Mołdawa Tadeusz, *Ludzie władzy 1944-1991*, Warszawa 1991.
- Ostrowska Teresa, *Morzycki Jerzy*, [w:] „Internetowy Polski Słownik Biograficzny”
- Osóbka-Morawski Edward, *Trudna droga. Od Piłsudskiego do Stalina. Fragmenty wspomnień*, Warszawa 1992.
- Pałka Jarosław, Poksiński Jerzy, *Michał Żymierski 1890-1989*, Warszawa 2015.
- Parnowska Maria Magdalena, *Jan Manugiewicz (Żołna-Manugiewicz) (1904-1988)*, [w:] *Etnografowie i ludoznawcy polscy. Sylwetki, szkice biograficzne*, red. E. Fryś-Pietraszkowa, A. Kowalska-Lewicka, A. Spiss, Kraków 2002.
- Pierwsze dokumenty Odrodzonej Polski*, Lublin 1944.
- Potaczała Krzysztof, *Świerczewski. Śmierć i kult bożyszczka komunizmu*, Warszawa 2021.
- Przyjaciół miałem po jednej i po drugiej stronie* [wywiad z Leonem Kurowskim przeprowadzony przez Piotra Wąglowskiego], strona internetowa VaGla.pl [dostęp: 29.09.2022].
- „Rzeczypospolita. Organ Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego”, rocznik 1944.
- Sobór-Świdarska Anna, *Jakub Berman. Biografia komunisty*, Warszawa 2009.
- Sprawa powołania Polskiego Komitetu Narodowego w Moskwie (grudzień 1943 – styczeń 1944)*, „Archiwum Ruchu Robotniczego”, t. IX, Warszawa 1984.
- Sprawozdanie stenograficzne z posiedzeń Krajowej Rady Narodowej w dn. 20, 21, 22 i 23 września 1946 r.*, Warszawa 1946.
- Sprawozdania z obrad Krajowej Rady Narodowej (styczeń-wrzesień 1944 r.)*, tekst przygotowała i opatrzyła przypisami R. Czarnicka, konsultant A. Kochański, wstęp F. Tych, „Archiwum Ruchu Robotniczego”, t. X, Warszawa 1986.
- Spychalski Marian, *Do Redakcji „Archiwum Ruchu Robotniczego”*, „Archiwum Ruchu Robotniczego”, t. VI, Warszawa 1981.
- Ustawa z dnia 15 lipca 1920 r. o wykonaniu reformy rolnej, Dz.U. 1920, nr 70, poz. 462.
- Ustawa z dnia 28 grudnia 1925 r. o wykonaniu reformy rolnej, Dz.U. 1926, nr 1, poz. 1.
- Ustawa z dnia 9 kwietnia 1938 r. o zniesieniu instytucji Sądów Przysięgłych i sędziów pokoju, Dz.U. 1938, nr 24, poz. 213.
- Ustawa Krajowej Rady Narodowej z dnia 15 sierpnia 1944 r. o tymczasowym trybie wydawania dekretów z mocą ustawy, Dz.U. 1944, nr 1, poz. 3.
- Wańkowicz Małgorzata, *Sommerstein Emil, Słownik biograficzny adwokatów polskich*, t. III, red. A. Redzik, Warszawa 2018.
- W. Wasilewska, *Wspomnienia Wandy Wasilewskiej*, „Archiwum Ruchu Robotniczego”, t. VII, red. F. Tych, Warszawa 1982.
- Witos Andrzej, [w:] *Słownik biograficzny działaczy ruchu ludowego*, Warszawa 1989.
- Witos Andrzej, *Wszystko co niosło życie. Wspomnienia*, Wojnicz 1998.
- Witryna Edukacyjna Kancelarii Senatu.
- „Wolna Polska. Organ Związku Patriotów Polskich”, Moskwa, rocznik 1944.